

ҚУРЪОН ТИЛОВАТЛАРИ ЯНГРАГАН КУНЛАР

Вақт оқар дарё экани ҳақиқат. Яқиндагина ўн бир ойнинг султони — шарафли Рамазон ойини интиқлик билан кутган, таширфига тайёрланиб юрган эдик. Бугун эса, соғинчларга тўла нигоҳларни ўзига қаратиб у кунлар ортда қолди. Таровеҳлари, тасбеҳотлари ва, айниқса, Қуръон хатмлари билан чиройли кечган Рамазонни яна ўн бир ой сабрсизлик билан кутамиз, бу ойнинг файзини яна ўн бир ой тотиб, ҳис қилиб яшаймиз.

Бу йил Қуръон хатмлари янада кўпайди. Мамлакатимиз жомеълари тўлиб таровеҳлар ўқилди. Бу ҳол мураттаб қориларимиз сони ортаётганидан, халқимизда имон-эътиқод тобора кучаяётганидан далолатдир.

Кутлуғ Рамазон арафасида Ўзбекистон Муслмонлари идораси раиси, муфтий Абдурашид қори Баҳромов алоҳида Бўйруқ билан устоз Зоҳиджон қори Азимбоевни республикада Қуръон хатмларини ташкиллаштириш ҳамда қориларни масжидларга тақсимлаш бўйича масъул этиб тайинладилар. “Ҳидоят” мухбири ҳар йилги анъанамизга мувофиқ Рамазон хатмлари юзасидан ўзига хос бир ҳисобот-мақола тайёрлаш мақсадида Зоҳиджон қори ака билан учрашди. Ўртада янада хайрли бир таклиф чиқиб, бу ҳисобот-суҳбатни машҳур Абдулазиз қори ота хузурларида “Кўкалдош” мадрасаси мудири Абдулҳаким қори иштирокларида ўтказишга қарор қилдик.

Ёшлари юзга бориб қолган Абдулазиз қори отани билмаган, у киши ҳақларида эшитмаган одам кам топилса керак илм аҳли орасида. Утган асрнинг 30-йилларида машҳур силсилавий устоз Рўзи қори домладан ижозат олган мураттаб қорилардан биридирлар. Кўплаб шогирд чиқариб, бухронли йиллардан Қуръон садоларини қалблардан ўчирмай олиб ўтишга ҳисса қўшган мўътабар зотдирлар. Эндиликда ўғил-қизлари, набиралари, шогирдлари эъзозида ҳаммамизга дуоғўй бўлиб юрибдилар. Аллоҳ таоло қори отамизнинг умрларини узоқ қилсин!

Абдурашид қори БАҲРОМОВ,
Ўзбекистон Муслмонлари идораси
раиси, муфтий

— Бисмиллаҳир роҳманир роҳим. Рамазон ойини янада фазилатли қилган жиҳат Қуръони карим айнан шу ойда туширилганидир. Бақара сурасининг 185-оятини шу ҳақида хабар беради:

“Рамазон одамларга ҳидоят йўлини кўрсатувчи, ҳақ билан ботилни ажратиб берувчи Қуръон нозил қилинган ойдир” (мазмун).

Расулulloҳ, соллаллоҳу алайҳи ва саллам, марҳамат қилганлар: “Кимки Аллоҳнинг каломидан бир ҳарф ўқиса, унга битта ҳасана битилади. Ҳар бир ҳасанага ўнта савоб ёзилади. Мен “алиф, лам, мим”ни бир ҳарф демайман, балки “алиф” алоҳида ҳарф, “лам” алоҳида, “мим” алоҳида ҳарфдир” (Имом Термизий ривояти).

Бошқа бир ҳадисда эса, Пайғамбаримизнинг, соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Қиёмат кунида бандага тутган рўзаси ва ўқиган Қуръони шафоат қилади. Рўза: “Эй Роббим! Мен бу бандангни кунузлари ейишдан ва ичишдан ман қилдим, шу сабабли мен учун унинг гуноҳини кечир”, деса, Қуръон: “Эй Роббим, мен уни кечалари уйқудан ман қилдим, менинг ҳам шафоатимни қабул эт”, дейди.

(Давоми 16-бетда)

МУНДАРИЖА

<i>Саодатли дамлар</i>	
Қуръон тиловатлари янграган кунлар	1
<i>Фикҳ</i>	
Муҳаммад ШАРИФ ЖУМАН	
Қурбонликка оид ҳукмлар	7
<i>Ҳидоят сари</i>	
Ҳақим САТТОРИЙ	
Истиғфор	10
<i>Маърифат</i>	
Ҳақиқат нимадир	14
<i>Саодатли дамлар</i>	
Қуръон тиловатлари янграган кунлар	16
<i>Мактубларда манзаралар</i>	
Анвар БОЙМАТОВ	
Ота иқрори	18
Руҳиддин АҚБАРОВ	
Яхшиликнинг мукофоти	19
МУҲАЙЁ	
Байрам арафасида	19
Ҳақим САТТОРИЙ	
Истиғфор	20
<i>Насиҳат</i>	
Тешабой ҳожи ҚОДИРОВ	
Ямин бобо ўғитлари	25
<i>Илк намоз</i>	
МАВЛУДА	
Чин дилдан истасак	26
<i>Ҳамкорлик</i>	
Абдулҳақим МАТҚУЛОВ	
Хайрли ишларга шошилишар экан	27
<i>Тарбия</i>	
Эркин МАЛИК	
Мамаризо тоғанинг сабоқлари	28
<i>Маърифат</i>	
Ҳақиқат нимадир	30
<i>Ибрат</i>	
Мухтор СУЛТОНҚУЛОВ	
Диёнат тарозиси бор	32

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

Журналимиз саҳифаларида
оят ва ҳадислар берилаётгани
учун уни ножоиз жойларга
ташламаслигини сўраймиз

Ислом асослари

4

ШОМИЛЛИК

Инсон бир бутун ҳолда — жисм, руҳ, ақл ва замирдан иборатдир. Шунинг учун инсоннинг ғояси, мақсади ва йўли ягона бўлиши лозим. Ислом динимизнинг моҳияти шу: ғоя — Аллоҳ, мақсад — охират.

Фикҳ

6

ҲАЖНИНГ МАҚБУЛ БЎЛИШ ШАРТЛАРИ

Ҳаж йўлига тушган мўмин ўтган гуноҳларига чин дилдан тавба қилиши, ўзини гўё дунёдан охиратга ўтаётгандай ҳис этиши, солиҳ амаллар қилишга шошилиши лозим. Аллоҳ таоланинг розилигидан бошқа ўй-хаёлларни қалбидан чиқариши керак.

Хабарлар

8

ИСЛОМ ВА ОЛАМ

Испанияда юксалиш

Оврупа мамлакатларида Ислом, асосан, кўчиб келувчилар ҳисобига ёйилаётган бир пайтда Испания мусулмон жамоалари туб аҳоли ҳисобига ўсиб борапти.

Тарих
Алихонтўра СОҒУНИЙ

12

ҚАЛБ ХОТИРЖАМЛИГИ

Мўмин киши оиласини ҳалол касб билан боқишга ҳаракат қилади. Аллоҳ амрига кўра, фарзандларининг ризқини топаётганидан кўнгли хотиржам. У ҳаром йўллар билан оила боқишни ўйламайди.

Мактублардан манзаралар
САБОҲАТ

18

Момоннинг мактаби

Бувам ишдан келиши билан оёқларини илиқ сувда ювиб кўяр, тўрга ўтқазиб, чой-овқатларини келтирар эдилар. Менга насиҳат қилиб: “Эр эр-да, болам, ҳурматини жойига қўйиш керак. Эрга хизмат қилсанг, кам бўлмайсан”, дер эдилар...

Шеърят
Йўлдош ЭШБЕК

22

Чексиздир Аллоҳнинг раҳмати

Ёпишма бу фоний хуснга,
Ўргат кўзни ниҳон йиғигаю
Дилни хузнга.
Чеклидир дунёнинг бидъати, тухмати,
Чексиздир фақат Аллоҳнинг раҳмати!

Тарих
Аҳмад МУҲАММАД ТУРСУН

24

АСҲОБИ КАҲФ ИЗИДАН

Мусулмон олимларининг фикрига кўра, воқеа жойи Афесус ёки Афесос шаҳридир. Гиббоннинг фаразига кўра, воқеа йирик порт шаҳри, Онадўлининг ғарбида, денгиз бўйидаги Афесос- (Эфес)да содир бўлган.

«HIDOYAT»

Ойлик диний-ижтимоий,
илмий-адабий нашр

Муассис

Ўзбекистон мусулмонлари идораси

Бош муҳаррир

Нуруллоҳ МУҲАММАД РАУФХОН

Таҳрир ҳайъати

Абдурашид қори БАҲРОМ
Абдулазиз МАНСУР
Абдураззоқ ЮНУС
Анвар ТУРСУН
Дурбек РАҲИМЖОНОВ
Муҳаммад Шариф ЖУМАН
Юсуфжон ИСҲОҚ
Эркин МАЛИК
Абдул Жалил ХЎЖАМ
(Бош муҳаррир ўринбосари)
Муҳаммад Собит САЛОҲИДДИН
Исомиддин ОЛИМ ШАЙХ

Муқовани
Абдулбоқи ИМОМХОН ўғли,
Хайруллоҳ ҚУДРАТУЛЛОҲ ўғли
тайёрлашди.
Тартибловчи
Қудратуллоҳ ЖУМА ўғли
Матни
Юлдуз КОМИЛ қизи
терди.

Манзилимиз: 700021, Тошкент шаҳри,
Шайхонтоҳур тумани Навоий кўчаси, 46-уй.
Тел. 42-08-07; 49-18-26
Ўзбекистон Республикаси Давлат матбуот
қўмитасида рўйхатга олинган.
Гувоҳнома рақами 00079.

Босишга 2003 йил 7 ноябрда рухсат берилди.
Босмаҳонага 2003 йил 11 ноябрда топширилди.
Қоғоз бичими 84x108^{1/16}. Адади 7000 нусха. 191-
сон буюртма. «КО‘НИ NUR» МЧЖда босилди.
Манзили: Тошкент, Муқимий к., 178-уй.

Баҳоси келишилган нарҳда.
Макет асл нусхаси Pentium-IV
компютерида саҳифаланди.

Қўлёзмалар қайтарилмайди, тақриз қилинмайди.
Мақолалар хат орқали юборилганида исми шарифлар
тўлиқ ёзилиши, манзил аниқ кўрсатилиши шарт.

ШОМИЛЛИК

Инсоният таниган дин, фалсафа ва маънавиятлар ичида Исломни ажратиб турадиган хусусиятлардан бири шомилликдир. “Шомиллик” лугатда умумийлик, кенг қамровлилик ва ҳар томонламаликни англатади. Мақоламиздаги “шомиллик” кўпроқ кенг қамровлиликка далолат қилади. Яъни, Ислом барча замон, ҳаётнинг ҳамма томонларини қамраган ва инсоннинг бутун борлигини ўз ичига олган диндир. Ислом рисолатидаги шомиллик қамровини олимлардан бири шундай ифодалайди: “У “бўйига чўзилиб” абадий замонларгача қамраган, “энига чўзилиб”, бор миллатларни ихота этган ва чуқур кириб, дунё ва охирагача ишларини ичига олган рисолатдир”.

Барча замонлар рисолати

Ислом барча замонлар ва умматлар рисолатидир. Олдинги пайғамбарларда бўлганидек, му-

айян аср, баъзи замонларгагина тегишли муваққат рисолат эмас. Исломгача пайғамбарлар маҳдуд бир замонга юборилган бўлса, Муҳаммад, соллаллоху алайҳи ва саллам, қиёмат тургунга қадар боқий рисолат эгаси, пайғамбарларнинг охиридирлар. Исломдан кейин шариат, Қуръондан кейин китоб ва Муҳаммад Пайғамбаримиздан, соллаллоху алайҳи ва саллам, кейин пайғамбар бўлмайди.

У келажак, истиқбол рисолати бўлганидек, олис мозий рисолати ҳамдир. У ўз жавҳарида, эътиқодий ва ахлоқий моҳиятида барча пайғамбарлар ва нозил этилган ҳамма китоблар рисолатидир. Демак, барча пайғамбарлар Ислом билан келишган, тавҳидга чақирилган. Бунга Қуръон каримнинг кўпгина оятлари далолат қилади. Демак, Ислом ўз моҳиятига кўра, Нуҳ алайҳиссалом замонларидан то Муҳаммад Пайғамбаримизгача, соллаллоху алайҳи ва саллам, келган пайғамбарлар рисолатидир...

Барча олам рисолати

Ислом бир уммат ёки замон билан чегараланмаган экан, демак, бирор макон ё миллат, ёки халқ ёхуд табақа билан ҳам чегараланмаган.

Ислом барча миллатлар, жинслар, халқлар ва табақаларга хитоб қиладиган шомил рисолатдир.

Ислом Аллоҳнинг “мухтор халқи” деб билинган айрим халқларнинг рисолати эмас!

Ислом ернинг барча иқлимларини ўзига бўйсундириш ва барча бойликларни талаш шарт деб билган муайян иқлим рисолати эмас!

Ислом бошқа табақаларни ўз манфаатига, ўз хоҳишига бўйсундирадиган камбағал ё бойнинг, кучли ёки кучсизнинг, умуман, муайян бир табақа ёки синфнинг рисолати эмас!

Балки Ислом буларнинг барчасининг рисолатидир. У оламлар Парвардигорининг барча одамларга ҳидоят, бандаларига раҳматидир.

“У фақат барча оламлар учун бир эслатмадир”. (Сод, 87, мазмуни).

Барча инсонлар рисолати

Шунингдек, Ислом инсоннинг, комил инсоннинг рисолатидир. Ислом инсоннинг руҳи қолиб ақлининг, жисми қолиб руҳининг ёки туйғулари қолиб қуруқ фикрининг рисолати эмас!

Балки у инсоннинг бутун борлиги — руҳи ва ақли, жинси ва замири, иродаси ва виждонининг рисолатидир.

Ислом инсонни бошқа динлардаги каби иккига — руҳ ва моддийатга бўлмайди.

Ҳолбуки, инсонни Аллоҳ таоло шундай яратганки, у қисмларга ажралмайди, бўлакланмайди. У мукамалдир, яхлит бир вужуддир. Унда руҳ моддадан, модда эса руҳдан, ақл туйғудан, туйғу эса ақлдан ажралмайди. Инсон бир бутун ҳолда — жисм, руҳ, ақл ва замирдан иборатдир.

Шунинг учун инсоннинг ғояси, мақсади ва йўли ягона бўлиши лозим. Ислом динимизнинг моҳияти шу: ғоя — Аллоҳ, мақсад — охират.

Шу сабабли Исломда инсон икки мақсад ёки бир-бирига зид икки салтанат ўртасида ҳайрону ночор бўлмайди, эзилмайди.

Ҳаётининг барча даврларидаги инсон рисолати

Ислом инсоннинг барча ҳолатларига тааллуқли рисолатдир. Ҳаётининг барча даврларида барчанинг яқин ҳамроҳидир. Бу ҳам Ислом шомиллигининг бир кўриниши.

Ислом ҳар қандай ҳолда инсонга йўлдош бўлган Аллоҳнинг ҳидоятидир. У инсон билан гўдаклигида, ёшлигида, ўспиринлигида, йигитлигида ва қариллигида баробар ҳамнафас бўлади. Бирининг ортидан иккинчиси келадиган ушбу даврларда ҳаёт йўлини унга айнан Ислом белгилаб беради. Масалан, у ҳукмларини инсоннинг чақалоқлик пайтлариёқ жорий эта бошлайди. Ундаги озор берадиган нарсаларни йўқотиш, қулоғига азон айтиш, чиройли исм қўйиш каби масалалар шулар жумласидандир. У туғилгунича бўлган таълимотларни-ку, айтмай қўя қолайлик. Болани эмизиш ва кўкракдан чиқаришга доир масалаларга тегишли узун оятлар нозил бўлган (*Бақара*, 233). Исломда инсон умрининг барча даврларига тааллуқли аҳкомлар бор.

Ҳатто унинг ўлимидан кейинги ҳолатлари: ювиш, кафанлаш, жаноза ўқиш, дафн этиш, таъзия билдириш, бандалар ва Аллоҳга тааллуқли қарзларни адо этиш ва бундан бошқа масалаларни ўз ичига олган саноқсиз китоблар Ислом уламолари томонидан таълиф этилган.

Ҳаётнинг барча соҳаларига оид рисолат

Ислом шомиллиги маъноларидан яна бири шуки, у одам ҳаётининг ҳамма соҳалари, башарий фаолиятнинг бар-

ча майдонларидаги инсон рисолатидир. Инсон ҳаётининг қай бир соҳаси бўлмасин, Ислом унга аралашади. Бу аралашув маъқуллаш, тўғрилаш, мукаммаллаштириш, яхши томонга ўзгартириш билан бўлади. Ислом иршод ва йўллаш билан, ташриъ ва қонун билан инсон ҳаётини тартибга солади. Муҳими, динимиз инсоннинг ўзини моддий ё рухий, шахсий ё ижтимоий, фикрий ё илмий, диний ё сиёсий ва иқтисодий ё ахлоқий бўлсин, барча, фаолият соҳаларида Аллоҳнинг ҳидоятисиз ташлаб қўймайди.

Аббос ал-Аққод айтганидек, “Ислом инсоннинг якка ё жамоат ҳолати учун, руҳига ёки жасадига таъсир этаётган ҳолати учун, дунёси ёки охиратини деб амал қилаётган ҳолати учун, тинч яшаётган ёки урушаётган ҳолати учун, ўзининг ҳаққини ёки ҳоким ва ҳукуматининг ҳаққини адо этаётган ҳолати учун идеал-мисолий ақидадир. Дунёни қўйиб, охиратни талаб этаётган киши чин мусулмон эмас. Охиратни қўйиб, дунёни талаб этаётган киши ҳам мусулмон бўлолмайди.

Шахсий ва ижтимоий кўринишлардаги ақида шомиллиги Ислом ақидасининг асосий хусусиятларидандир”.

Дарҳақиқат, Ислом инсон ҳаётини бундай тақсимлашни инкор этади. Сабаби — Ислом коинотнинг ҳаммасини, махлуқотнинг барчасини Аллоҳнинг мулки деб қарайди. Бу тўғрида Куръони каримда шундай дейилган: “**Огоҳ бўлингизким, осмонлар ва ердаги нарсалар шубҳасиз, Аллоҳникидир**” (*Юнус*, 55, *мазмуни*).

Мубашшир АҲМАД
тайёрлади.

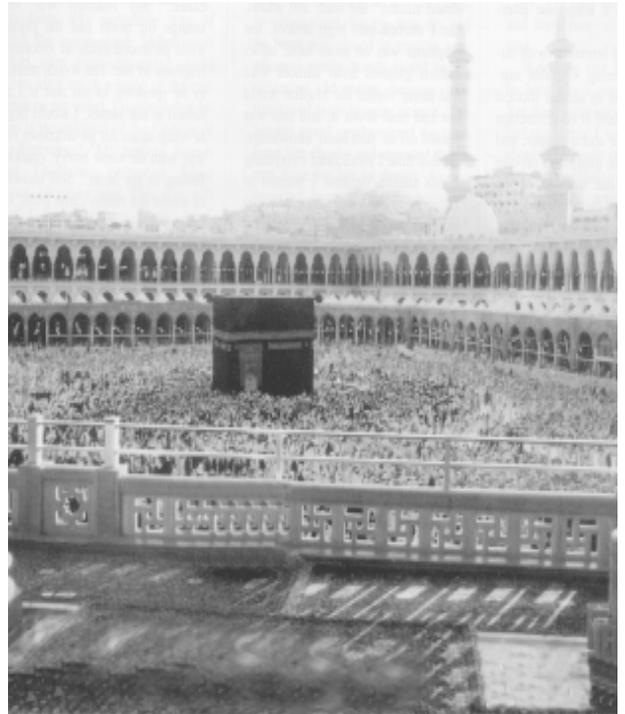
Ҳаж мавсуми келиб, унга тайёргарлик ва сафар учун ҳозирлик бошланган вақтда, ўзининг эҳтиёжидан ва қарамоғидагиларнинг нафақасидан ташқари ошиқча — Байтуллоҳга бориб келишга етарли маблағи бўлган ҳар бир ақли, болиғ, озод, тани соғ мусулмонга (аёллар иддада бўлмаслиги керак ва уларга маҳрам-йўлдош ҳам бўлиши лозим) йўллар хатарсиз бўлса, ҳаж ибодатини кейинги йилга қолдирмай, адо этиш фарз бўлади. Уни кейинги йилларга кечиктирса, гуноҳкор бўлади. Ҳаж ибодатини умрда бир марта адо этиш фарз.

Ҳаж ибодати давомида бирор гуноҳ қилмаган, бузуқ сўзлар айтмаган ҳожи онадан янги туғилгандек гуноҳларидан пок бўлади. Бу Расули Акрамининг, соллаллоҳу алайҳи ва саллам, башоратларидир.

Бунинг учун ҳожи:

— ҳаж арконлари ва амалларини тўла бажариши, энг аввало, ниятни холис қилиши керак. Зеро, амаллар натижаси ниятга боғлиқ. Ҳар бир кишига ният қилгани бўлади.

— мусулмон учун энг муҳим ишлардан яна бири топган ва тўплаган моли, маблағининг ҳалол, пок бўлишидир. Бу унинг барча яхши амаллари, жумладан, ҳаж ибодатининг ҳам мақбул

ҲАЖНИНГ МАҚБУЛ БЎЛИШ ШАРТЛАРИ

бўлиш шартларидандир. Аллоҳ таоло покдир. Фақат пок амални қабул қилади.

— агар зиммасида қарзи бўлса, уларни узиши, олган омонатини қайтариши, ундан ранжиганларнинг кўнглини олиши, қайтиб келгунича қарамоғидагиларга етадиган нафақани ҳозирлаши керак. Банданинг бошқа бир банда зиммасидаги ҳаққини ўша одам кечмагунича Аллоҳ таоло кечмайди;

— ҳаж йўлига тушган мўмин ўтган гуноҳларига чин дилдан тавба қилиши, ўзини, гўё, дунёдан охиратга ўтаётгандай ҳис этиши, солиҳ амаллар қилишга шошилиши лозим. Аллоҳ таолонинг розилигидан бошқа ўй-хаёлларни қалбидан чиқариши керак;

— муборак ҳаж сафарида ҳожи йўлдошлари билан гўзал муносабатда бўлиш лозим. Улар билан тортишмаслиги, уларнинг эътирозига боис бўлувчи ишларни қилмаслиги, уларга озор етказмаслиги, озорларига сабр қилиши керак;

— сафари давомида гуноҳдан, беҳуда ишлардан ва бузуқ сўзлардан йироқ бўлиши ва қолган ҳаётида ҳам бунга доимо қатъий амал қилиши лозим;

— эҳромда бўлганида биринчи Ақобада тош отгунича ҳар намозидан сўнг, тепалик жойга чиқ-

қанида, пастлик ерга тушганида, ҳожилар гуруҳига йўлиққанида талбия айтмоғи керак.

— Ҳарам ҳурматини топтамаслиги, ундаги гиёҳларни юлмаслиги, дарахт шохларини синдирмаслиги, ҳайвонларни овламаслиги, ўлдирмаслиги керак;

— Зам-зам сувидан тўйиб-тўйиб ичиши керак; Боши ва танаси устидан уни қуйиши зарур. Зам-зам сувидан тўйиб ичиш нифоқдан қутилишидир. Жаноби Расулulloҳ, соллаллоҳу алайҳи ва саллам, “Зам-зам суви ва дўзах ўти кишининг ичида жам бўлмайди”, деб марҳамат қилганлар. Бу зам-зам суви ҳақидаги башоратлардандир;

— Мадинаи Мунавварани ҳам Маккаи Мукаррама каби эъозлаши лозим;

— Расулulloҳнинг, соллаллоҳу алайҳи ва саллам, қабрларини зиёрат этишни ғанимат билиши зарур. Зеро, бу иши Расулulloҳни тирик чоғларида зиёрат қилиш кабилар. Расулulloҳни зиёрат қилиш у зотнинг шафоатларига етишувга сабаб бўлади.

Аллоҳ таоло розилигини истаб ҳаж қилган ҳар бир мўминнинг ҳажи мабрур, саъийи машкур бўлсин!

Уста ОЛИМ
тайёрлади.

ҚУРБОНЛИККА ОИД ҲУКМЛАР

Қурбонлик қилиш закот, садақаи фитр каби молиявий ибодатдир.

Зулҳижжа ойининг ўнинчи куни ҳайит намози ўқилганидан бошлаб, то ўн иккинчи кунининг шомигача қурбонлик сўйиш вақтидир.

Кумуш закотининг нисобидаги маблағга ё зарурий эҳтиёжидан ортиқча, қиймати кумуш нисоби миқдорига етадиган мулкка эга бўлган муқим мусулмонга қурбонлик қилиш вожиб бўлади.

Яшаётган турар жойи, керакли (уй ичида, ишда ва ҳайитда кийиш учун) кийимлари, уй анжомлари, меҳнат қуроллари зарурий эҳтиёжга киради.

Мусофирга қурбонлик сўйиш вожиб эмас.

Қурбонлик сўйиш вақтининг охиридаги бойлик ҳолати қурбонликнинг вожиб бўлиши учун ҳисобга олинади. Яъни, камбағал киши қурбонлик сўйиш вақтининг охирига келиб кумуш нисоби миқдорича бойликка эга бўлса, унга қурбонлик қилиш вожиб бўлади, агар бой киши шу вақтда камбағал бўлиб қолса, унга қурбонлик сўйиш вожиб бўлмайди.

Қиймати кумуш закоти нисобига етадиган ери бўлган, аммо ўзи ижарада яшаётган мусулмонга қурбонлик сўйиш вожибдир.

Қурбонлик учун беш ёшга тўлган туя, икки ёшга тўлган қорамол, олти ойга тўлган қўй, бир ёшли эчки ярайди.

Қурбонлик ниятида товуқ, курка кабиларни сўйиш макруҳдир.

Туя ва қорамолларни етти киши ё бундан кам киши бирлашиб қурбонликка сўйишлари жоиз. Аммо улардан бирининг нияти гўшт олиш бўлса, барчаларининг қурбонлиги бекор бўлади. Зеро, қурбонликнинг рукни гўшт олиш эмас, мол сўйишдир. Етти киши бир бўлиб сўйган қурбонлик гўштини килолаб тортиб тенг тақсимлаб олишлари лозим бўлади.

Қўзи кўр, қулоғи, шохи, думининг учдан бир қисмидан кўпи кесиб ташланган ҳайвонлар қурбонликка ярамайди. Қурбонликка сўйилган ҳайвоннинг терисини қассобга хизмат ҳақи сифатида бериш мумкин эмас.

Қурбонлик сўйиши вожиб бўлган киши қурбонликни вақтида сўймаса, кейин унинг қийматини садақа қилиши вожибдир.

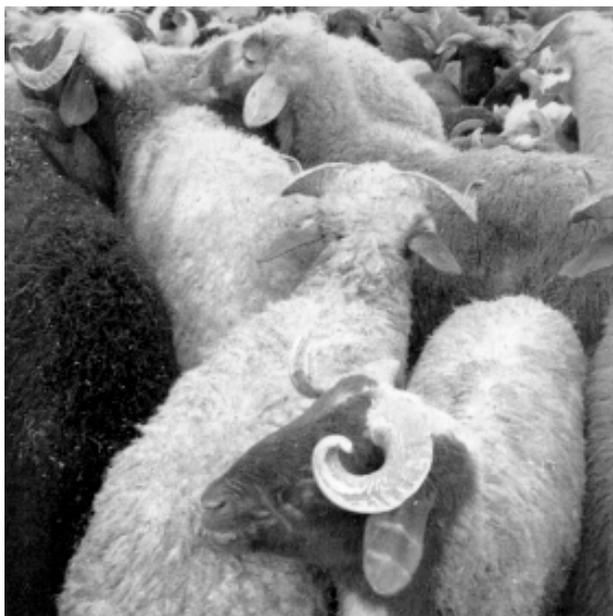
Сўйилган қурбонликнинг учдан бирини садақа қилиш, учдан бирини едириш, учдан бирини кейин ейишга олиб қўйиш мустаҳаб.

Серфарзанд бўлса, ҳаммасини ўз фарзандлари учун қолдириши мустаҳабдир.

Қурбонлик қилувчи сўйишни билса, ўзи сўяди, билмаса, бировга буюриб, ўзи унинг олдида туради.

Қурбонлик молининг териси садақа қилинади ё рўзғорда ишлатиладиган кигиз, палос каби нарсаларга алмаштирилади. Агар сотиб юборилса, пули садақа қилинади.

Муҳаммад Шариф ЖУМАН

ИСЛОМ ВА ОЛАМ

Оврупадаги биринчи исломий банк

Малайзиянинг «Бернама» агентлиги хабар қилишича, Баҳрайннинг Islamie Joint Venture Partnership компанияси 2004 йил март ойининг охирида Оврупада биринчи исломий тижорат банкни очишга тайёрланыпти. «Британия Ислом Уйи» (The Islamic House of Britain) деб номланган ушбу банкнинг таништирув маросимида банк бошқаруви раиси Абдурахмон Абдул Малик Британия молиявий амалиётлар бошқармасига лозим бўлган барча ҳужжатлар ва иш режаси тақдим этилганини маълум қилди. «Айни дамда банк ахборот тизимларини жорий қилиш, бўлим бошлиқларини аниқлаш, бошқарувчи мутахассисларни жалб қилиш ишлари билан шуғулланыпмиз», деди у.

Банкнинг бошланғич сармоясига 14 милён фунтнинг ташкил қилади. Йилнинг бир-икки чораги ичида бу кўрсаткичга 50 милёнга етказиш кўзда тутилмоқда. 2004 йилнинг сентябр ойида банк Лондон молия биржасидан рўйхатдан ўтгач, бутун Оврупада банкнинг шахобчалари очилади. Буюк Британиянинг 1,8 милён мусулмон аҳолиси, шунингдек, йилнинг асосий қисмида Британия оролларида яшовчи 700 минг мусулмон банкнинг биринчи мижозлари бўлишади.

The Gulf Daily News

Оврупа Конституциясига ўзгаришлар

Оврупа давлатлари ташқи ишлари вазирларининг халқаро диний масалалар муҳокамасига бағишланган учрашувида сўзга чиққан Париж шаҳри Бош жомеининг имоми Далил Бубакар Оврупа Конституциясида Ислом динига оид ҳеч нарса айтилмаганини таъкидлади. «Ғарбий Оврупада 17 милён мусулмон

яшаса-да, Ислом ҳақида эсланмай, Оврупанинг яҳудийлик ва насронийлик асослари ҳақида гапириш, менимча, ҳақсизлик бўлса керак», деди у. Муаммонинг ечими сифатида умумоврупа қонунчилигида муайян динлар кўрсатилмаса ҳам, яккахудолик динини кўрсатишни таклиф этди. Олмония ИИВ бошлиғи Отто Шилинг франсуз имомининг мулоҳазаларини тўла қувватлаб: «Биздан фақат исломий анъаналарни ёдга олиб ўтиш талаб қилинади. Ахир, бу дин Оврупа маданий тараққиётига катта ҳисса қўшган», дея таъкидлади.

Йиғилишда Оврупанинг ўн бешта давлати ички ишлар вазирлари, шунингдек, роман-католик черкови архиускуфи, англикан черкови ускуфи, юнон-проваслав черкови ускуфи ва олмон яҳудийлари раҳбари қатнашди.

Франс-пресс

Испанияда юксалиш

«Зиёлилар Испанияда Исломни тиклашапти», деб ёзади The New York Times газетаси. Сўнгги 500 йил давомида биринчи маротаба оврупаликлар ибодат қилишлари учун Гранадада масжид қурилди. Оврупа мамлакатларида Ислом асосан кўчиб келувчилар ҳисобига ёйилаётган бир пайтда Испания мусулмон жамоалари туб аҳоли ҳисобига ўсиб борапти. «Биз жамиятга тартибсизликлардан қутулишнинг ягона йўлини таклиф қиляпмиз», дейди жамоа раҳбарларидан бири Абдул Хосиб ҳожи Кастейро.

1975 йили испан миллатига мансуб бир қанча киши ҳақиқий динни қидириб саёҳатга чиқишди ва Марокашда Исломни қабул қилиб, Кордова (Қуртуба)га қайтишди. Шундан сўнг Испанияда Ислом жамоаси пайдо бўлди. «Испанларда Исломни қабул қилишга бўлган иштиёқ кучлироқ», дея таъкидлади Кастейро. Ҳозирда Исломни қабул қилган маҳаллий аҳолининг сони ўн мингга ташкил этади. Биргина Гранадада Исломни қабул қилаётганлар сони минг нафарга етди.

Hari Raya — ҳалол тижорат

Бруней пойтахти Бандарсари Багаван шаҳрида савдо-сотиққа оид Hari Raya лойиҳаси тақдироти ўтказилди. Мунисипал кенгаш раиси Аванг ҳожи Сожи ибн Ҳожи Мудин йиғилган-

ларга, фойда келтирувчи фаол ишлар хайрли амаллардан ҳисобланиб, Аллоҳ таоло томонидан мукофотланиши мумкинлигини эслатиб ўтди. “Хусусан, агар бундай тижоратдан атрофдагилар манфаатдор бўлсалар, — дея қўшимча қилди шаҳар ҳокими. — Бироқ бунинг учун тижоратда фойдаланиладиган хом ашёдан тортиб иш услубларигача барчаси ҳалол бўлиши керак”. 57 савдо рас-тасини ўз ичига олган Нагi Raya лойиҳаси “Бумипутра” бизнес марказидаги кўргазмада намо-йиш этилади.

www.islam.ru

Халқаро анжуманга тайёргарлик

Қозон давлат университетининг ташаббуси билан Русия Ислom университети маъмурияти ва Татаристон Республикаси Фанлар Академияси олимлари “Русияда Ислom дини манбалари, ўзига хос хусусиятлари ва истиқболлари” мавзuidaги халқаро анжуманга тайёргарлик ишларини бошлаб юборишди.

Тадбирни 2004 йил июл ойининг охирларида ўтказиш режалаштириляпти. Анжуман ишида тарихий, диний ва ижтимоий йўналишлардаги тадқиқот ишлари билан қатнашиш мумкин.

www.islam.ru

Мордвадаги қурултой

Русия Федератсияси Мордва Республикаси муслмон жамоалари қурултойига йиғилган имомлар Русия президенти Владимир Путиннинг Ислom давлатлари билан йўлга қўяётган дўстона муносабатларини қўллаб-қувватлаб, уни Русиянинг Ислom конференсаси ташкилотига (ИКТ) кузатувчи сифатида қабул қилингани билан муборакбод этишди. Ушбу мажлисда Мордва муфтийи

Рашид Холиқов ҳам иштирок этди.

Учрашув қатнашчилари Саранска шаҳрида қурилган жомеъ масжидининг қурилишида фаол ташаббус кўрсатган Мордва Республикаси муслмонлари диний бошқармаси ҳайъатининг фаолиятини юқори баҳолашди, хайрли ишда қатнашган республика, шаҳар ва корхоналар раҳбариятига миннатдорлик билдиришди.

www.islam.ru

Оврупа Иттифоқининг эътирофи

Анқарада Туркия ҳукумати билан Оврупа Иттифоқи вакили ўртасида музокаралар бўлиб ўтди. The Turkish Daily News газетасининг ёзишича, Иқтисодий тараққиёт

жамғармаси раиси Довуд Окўтчу навбатдаги музокараларга бағишланган матбуот анжуманида Оврупа Иттифоқи ҳайъат аъзоси Хунтер Ферхойгеннинг Туркия Республикаси шаънига мақтаб, Ислom ва христиан дунёси ўртасида ҳеч қандай зиддият бўлмаган ягона мамлакат, дея айтган гапини келтириб ўтди. Окўтчининг билдиришича, Оврупа бошқарув вакили, шунингдек, Туркия билан Оврупа Иттифоқи аъзолари ўртасидаги ижобий муносабатларга тўхталиб, Туркияда Оврупа Иттифоқининг кучайиб кетишига ишонч билдирди.

www.islam.ru

Австрияда нима гап?

Австрияда диний эркинлик таъминланган бўлса-да, Islam Online порталига берган суҳбатида Австрия Ислom диний бошқармаси раҳбари Анас ал-Сахқво, мамлакатда муслмонлар жамоатчилиги билан янада яқинроқ алоқалар ўрнатиш истагини билдираётганини айт-ди. “Ташкилотимиз тайинлаган ўқитувчилар қирқ мингдан ортиқ муслмон фарзандларига давлат мактабларида Ислom динидан дарс беришяпти, — дейди Анас. — Муслмонлар диний байрам кунларида дам олишлари мумкин. Рамазон ойида ифторликлар ташкил қилинади. Аскарлар учун ҳарбий ошхоналарда ҳалол таомлар пиширилади, ҳарбий машқлардан бошқа пайтларда намоз ўқишга рухсат берилган. Шунингдек, иш жойлари ва ўқув муассасаларида ҳижоб ўраб юриш бўйича муаммолар йўқ.

Аммо Австрия муслмонлар жамоаси раҳбарининг таъкидлашича, оврупаликларнинг онгидаги Ислom дини ҳақидаги тушунчаси қотиб қолган, Австрия ҳам бундан мустасно эмас. “Муслмонлар фуқаролик жамияти институти билан оддий муносабатни йўлга қўйишда анча қийналишади”, — дея афсусланди Анас ал-Сахқво.

Сўнги йилларда Австриядаги муслмонлар сони ошган. Бугун мамлакат аҳолисининг беш фоизини (400 минг киши) муслмонлар ташкил қилади.

www.islam.ru

ҲАКИМ САТТОРИЙ

ИСТИҒФОР

(Давоми. Бошланиши ўтган сонларда)

Ўн еттинчи кун

5³⁰. Одатда, бирор ишга жаҳд қилинса, унга бўлган иштиёқ ва ҳаяжон кишини анча ичкарига олиб кириб қўяди. Шу куч билан анчагина вақт ўтади, сезгилар ҳам фаол, иштиёқ қизиқ келаверади. Ниҳоят, бир босқичга бориб ҳаяжонлар босилади, ишнинг қўлами сизни тўла қамраб олади. Соф амалий фикр юритилади, ақл ҳаммасини тарозига қўяди. Шубҳасиз, толиқиш, ҳафсаланинг тихирлиги кўзга ташланади.

Дўстим бир кун рўза тутиб кўришни тавсия этганида ҳеч нарсани ўйламай қабул қилдим. Ҳолбуки, икки кунлар олдин “Озодлик”нинг муҳбири Абдувоҳид, рўзанинг фойдаси ҳақида жонли овоз керак, деганида, мен ундан йироқман, деб жавоб берган эдим. Биринчи марта сарҳарликка туриш қийин бўлган. Ва ўша кун давомида бир виқорни, руҳий ва моддий лаззатни ҳис этганман. Кейин бу ёқимли ҳолатни уч кунга чўзишга аҳд қилдим. Ўша мўъжиза эса кучайиб бораверди, мен муддатни етти кунга, ўн кунга узайтиравердим. Бугун эса, шундай гўзал амални тўхташиб қўймаганим учун шукроналар қиялман.

Бир уйғонсам, соат уч экан. Яна ётдим. Барибир уйқум кел-

мади. Хаёлдан кўп нарсалар ўтди, лекин улар ҳозирги ҳолатимнинг ҳосиласи сифатида ёрқин, ёқимли. Фикрлар, ўйлар, мулоҳазалар тўфондек бостириб келаверади, ҳаммасини ушлаб қолиш, тафаккур элагидан ўтказиш қийин. Бироқ фикрлар дунёсининг, ақлнинг ишлаб тургани яхши-да.

Эҳтирослар босилгач, ҳаммасини тартибга солиш, саралаш им-

кони пайдо бўлади. Худо хоҳласа, шундай босқичга қадам қўйяпмиз. Ахир одам умид билан дарё қирғоғига борса, чанқоғини қондиришни ният қилади-да. (Ҳолбуки, баъзида шунчаки қўлни ювиб, ҳатто сувга туфлаб ҳам орқага қайтиш мумкин.) Ниятига етган одамнинг эса, ўз кечинмаларини ифодалаб, ғафлатда ётганларни гумроҳликдан огоҳ қилиши мусулмонлик бурчи ҳисобланса керак. Мен ҳам ёнимдаги шу мўъжизага дуч келиб, ажиб туйғуларни бошимдан кечирмоқдаман. Уларни қоғозга тушириб, сайқаллаб, тўлдириб, жамоатчиликка тақдим этсам, дейман. Зора, ҳақ ва мусаффо динимизнинг моҳиятини тушунишда, уни тўхматлардан ҳимоя қилишда, қалбларга унинг ҳаётбахш нури кириб боришида иштирокининг ҳам ўрни бўлса, ўзимга насиб этган яхшиликка амалий жавобим бўлар эди. Зеро, динимизнинг пурмаъно таълимотини тушуниб етгунча одамзот ҳали кўп тараққиётни бошидан кечириши лозим. Ҳолбуки, юраги жароҳатланган дунёга мана шундай малҳам керак, жуда кер-

Ўн саккизинчи кун

5⁰⁵. Етти ойдан буён осилиб ётган иш — сотувдаги китоб ма-

саласи кеча узил-кесил ҳал бўлди: хазинамда жами 400 минг сўм нақд пул бор. Расулжон ака эрталаб “ўртадан сал баландроқ” деб телефон қилди ва мамнуниятини билдириб қўйди. Оғиз очишда Фиждувон балиғидан олиб бордим. Ака ичишни (!) таклиф қилди, мен қатъий рад этдим. Ўзи бекитиб ичди. Ичишнинг умуман мазмунсиз, кераксиз даҳмаза экани менга айниқса шу тобда яққол кўринди.

Ҳа, одамлар ўз йўриғида яшайвераркан. Соқоллари чала қирилган бир ҳамкасбим мумтоз рус шоирининг китобини қўлтиғига қисиб олган. “Бу Пушкиннинг ҳам устози, биз шуларни ўқиймиз”, дейди. Равон гапира олмайди, ичган. Ҳаво совуқ, енгил кийиниб олган ёшлар бир-бирининг пинжига қаттиқроқ қапишишади, яланишади, миршаблар бадар юрган қизчаларнинг ҳужжатини текширади... ҳаммаси қачондир бир лаҳза келиб “Худо” деб илтижо қилишлари тайин. Ёши олтмишдан ошган мусаҳҳиҳ чол инфаркт ўтказган, ўзи аранг юради, аммо пайт топди дегунча қизчаларнинг сочини силаб, “катта акангман” дейди. Айтишича, албатта, унинг дилида Аллоҳ бор. Шундай экан, нега Уни тоза имон, покиза қалб билан танимаслик керак?! Кимнинг дилида шундай интилиш бўлса, у бошқа бир мўмин томонидан қўллаб-қувватланиши лозим. Бундан хабар топдимми, у билан фикрдош бўлсин, ўзида бундай ният уйғонмаган бўлса, ҳамроҳидан юқтирсин... Одам зоти кескин вазиятларда Аллоҳни ёдга олади, ундай пайтда ҳеч нарса — на ота-она ҳурмати, на фарзанд меҳри, на дунё ташвишлари ёдига келади. Одам сидқидилдан, эзилиб, қалбининг барча эшикларини очиб Аллоҳга илтижо қилади. Шундай экан, бу эътиқодда риёкорлик бўлмаслиги лозим. Бировлар кўзида тақводор, художўй кўриниб, найрангбозлик қилиб юришдан кўра “Мен мутгаҳамман” деб очиқ эътироф этиши ўзи учун ҳам, жамият учун ҳам фойдали.

Қани энди мана шу кичкина талаб амалга ошса, олам неча чандон гўзаллашган бўларди.

Бундай солиҳ амалларга даъват ҳар доим бўлиб туради. Ҳатто ҳамманинг тор-шахсий оламида ҳам. Фақат уни сезиш, тан олабилиш лозим.

Тонг ажойиб туйғулар ҳадыя этипти. Бу пайтдаги ҳолатимни на билим юртларида имтиҳон топшириш арафасидаги, на етимликдаги, на маҳкамаларга қатнашдаги кайфиятга менгазиб бўлди. Ҳаммасидан улуг, бошқача.

Ўн тўққизинчи кун

5⁰⁷ “Тунов шанба бўлганидан эртадан-кечгача шаҳар кездим. Ҳамроҳим — Расул ака. Янгиобод бозорида, Навоий кўчасидаги расталарда роса тентирадик. Бирор арзирли нарса — телевизорми, тикув машинаси сотиб олиш ниятида эдим. Янгиободдаги бозор наҳоятда катта, буюмлар эски ашқол-дашқоллар экан. Растанинг эса нархи қаноатлангирмади. Расул ака яйрашни хоҳлайди, бозорда “Енгил тушлик қилиб олсамми?” деб стаканни ҳам ютиб юборди. Бирдан ўзгариб қолди. Телпак растасидан ажралмай, эзмаланди. Охири, умуман фикрида бўлмаган ишни қилди — телпак сотиб олди. Ароқ мияга қутилмаган буйруқлар берар экан-да. Бу ишидан ё пушаймон қолади, ё рози бўлади. Барибир, ўзини алдаб бўлса ҳам, рози бўлишга мажбур. Ана шундай — ўйламасдан бир иш қилиб қўйилади, кейин ўзини овутиш учун ўзини алдайди (“Телпакни олиб яхши иш қилдим, ахир...”), шу тариқа ўзи хоҳламаган ҳолда пастлаб бораверади. Мени лол қолдирган ҳолат бошқа: гарчи шунча пиёда юрган ва оч бўлсам ҳам, толиқиш сезмадим заррача. Қаранг, инсон вужудининг шундай сирли жиҳатлари бор экан. Менимча, овқатланиш мураккаб санъат экан. Организмнинг энг зарур, сара қуввати (масалан, мия фаолиятини кучайтириш керак бўлган қувват; мияни эса таассурот ва билимларни синтезлаб, онга айлантирадиган олий

марказ, дейишади) ошқозонда овқатни ҳазм қилишга керак бўлар экан. Айниқса, туш пайти одам толиқади, аксига олиб, кучли овқат истеъмол қилади... Жиддий ўйлаб кўриладиган, кўринмас мўъжизалардан бири шу!

Йигирманчи кун

5¹³ “Тақводорлик, ибодат — ҳаёт тарзи, бу амаллар уларни касб этганларга на мол, на давлат беради, бироқ мўл-кўл молу давлат тўплашга йўл очади. Одамни маънавий жиҳатдан шундай юксалтирадики, у ўзининг моддий имкониятларидан юқори кўтарилади, негаки, унда кўзга кўринмас маънавий бойлик — илм бўлади.

Ўғлим Тошкентбойнинг икки синфдоши келди. Ўғлим билан учаласи ҳам йигирмага энди тўлган ўсмирлар, учаласи уч хил олам. Бири дорилфунунда ўқийди, иккинчиси қандайдир тижорат коллежида ўқийди, бўлажак мол дўхтири. Дорилфунун талабаси ижарада қийналиб яшасада, рўза тутар экан. 10-синфдан бери рўза тутаман, дейди. У ҳар жиҳатдан тенгдошларидан устун: билими, дунёқараши, ҳатто соғлиғи ҳам баркамол. Иккинчиси фақат бозордан, пулдан гапирарди, қайси магазин қачон очиларди, қаерда нима соғиларди — шундан бошқа нарсани билмайди. Олтмиш минг сўмга куртка олиб, шуни кўрсатгани келибди. Буни кўриб, Тошкентбой куртунглайди, менга ҳикка қилади. Бу иккаласининг фикрида бошқа ўй йўқ, шу кайфият билан улғаяди ва бир истеъмолчи бандога айланади-да...

Йигирма биринчи кун

5¹⁵ “Туш ҳам ажойиб ҳолатда: каттакон майдонда томоша, ҳўрозлар авж нуқтада урушиш-япти, байроқлар ҳилпираган. Ёпиқ бинода спектакл. Хона деворларига оёқ кийимлар ва бошқа ашёлар сотишга териб қўйилган. Томошабин кам. Актёр подшо монологини тугатиб, энг асосий гапини айтмоқчи бўлиб саҳнага қарайди, керакли одам-

лар йўқ, кутиб қолади. Кўп кутади ва... ичишни бошлашади. Хизматкор артист подшо артистга “қуй” деб тўнғиллайди. Мен кулиб юбораман... Ҳар ҳолда бир мулоҳаза: одамлар нега ичарди? Ичувчилик ижтимоий иллат даражасига кўтарилган. Ичувчи ҳам биздек, сиздек одам — у дўстимиз, қариндошимиз, борингки, ўзимиз эканини инобатга олиб, бу ҳақда ҳушёр ва сергак фикр юритмоқ лозим.

Ҳайтовур, одамлар ҳаёт завқини туйиш учун ичарди. “...Арзир икки жаҳонга ширакайф бўлган бир онинг” деган айни ичувчининг мантиғини ифодалайди. Фожеа шундаки, одамлар “ҳаёт завқни” ни бошқа жойдан топиша олмайди, ҳатто кўп ҳам изланишмайди. Ичкиликнинг танага берадиган бир лаззати, ороми ана шу завқ бўлиб туюлади. Яна одамлар тақлид қилиб, асабийлашганида, чарчаганида, бора-бора эса, сабабсиз ичаверади. Мабодо уларга ўша завқни берадиган, уйғотадиган бошқа машғулот тавсия қилинса, ичкиликка унчалик эҳтиёж сезмасликлари мумкин эди.

Ўртача бир ичувчи бўлиб келган одам сифатида шунини эътироф этишим мумкинки, турмуш тарзида бундай сунъий завқланишга эҳтиёж бўлган. Аввало, улфатлар даврасида уни истеъмол қилиш урфга айланган. Шу воситада суҳбат кўр олади, одам қулфи-дили очилиб, бир-бири билан гаплашади.

Қолаверса, ичкилик тажангликни (стрессни) ёзишга ёрдам беради. У ичган кишига гўё фавқулодда завқ-илҳом, куч, ирода (ўткинчи, бир зумлик бўлсада) бериш қувватига эга (афсуски, бу ҳолатлар табиий қўзғалишларнинг сусайиб бориши эвазига рўй беради ва ичмаса, ўша даражага етиши олмай қолади). Ичишни бошлаб, уни турмуш тарзига айлантирган одамнинг фожиаси (II босқич) эса, ичкиликка тобеъ бўлиб қолишдир.

(Давоми 20-бетда)

Алихонтўра СОҒУНИЙ замонасининг йирик алломаси, фозилу нуқтадон устозлардан эдилар. Йирик жамоат арбоби, саркарда Алихонтўра энг аввало юксак имон-этиқодли, дин ва миллат раvнақи йўлида фидоий инсон бўлганлар. Бу зотнинг “Тарихи Муҳаммадий” китоби чоп этилиши юртимизда катта маданий ҳодиса бўлган эди. Устоз аллома ҳар қандай вазиятда ҳам эътиқодларига содиқ қолдилар, ҳаётларининг охириги дамларигача шогирдларини дин асослари, амри маъруф, наҳий мункар сабоқлари ила тарбиялаб ўтдилар. Илмий мажлислардан бирида Соғуниний домладан Сирожиддин Саидбурҳон ёзиб олган суҳбатни эътиборингизга ҳавола этамиз.

Алихонтўра СОҒУНИЙ

ҚАЛБ ХОТИРЖАМЛИГИ

Аллоҳ таоло Куръонда марҳамат этади: **“Улар имон келтирган ва қалблари Аллоҳни зикр қилиш — ёд этиш билан ором оладиган зотлардир. Огоҳ бўлингизким, Аллоҳни ёдлаш билан қалблар ором олур”**. (Раъд, 28, мазмуни).

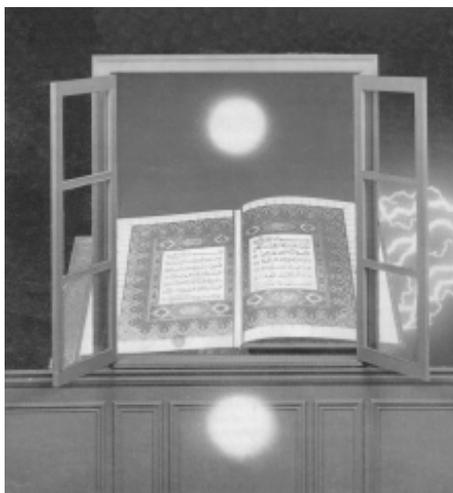
Аллоҳ таоло ҳидоятни бандаларига ялиниб бериладиган нарса қилиб қўймади. Барча инсонларнинг хоҳласа-хоҳламаса мусулмон бўлиб яшашини ирода этмади. Одамларнинг босмахонадан чиққан китоблардай бир хил бўлишини истамади.

Аллоҳ таоло уларнинг одам (инсон) бўлишларини хоҳлади.

Уларнинг бошқа мавжудотлардан фарқланиб туришларини хоҳлади. Шунинг учун ҳидоят одамларнинг зокир қалб билан Аллоҳга қайтишлари мукофоти бўлиб қолди. Аллоҳ таолонинг мўъжизаларини қабул қилмай, масхаралаш билан айрим кимсалар залолатга кетдилар. Залолатдагиларнинг ҳидоятга қайтмаслигини, аксинча, мўминларнинг ҳидоят топишларини Аллоҳнинг Ўзи хоҳлади. Шунинг учун мўминларни **“Улар имон келтирган ва қалблари Аллоҳни зикр қилиш-ёдлаш билан ором оладиган зотлар”** деб сифатлади. Айни пайтда қалблар фақат Аллоҳнинг зикри билангина ором топиши ҳақида огоҳлантирди.

Бу ояти карима айниқса йигирманчи асрга келиб ниҳоятда яхши англашиладиган бўлиб қолди. Дарҳақиқат, қалблар Аллоҳнинг зикри билангина тинчланади, таскин топади. Тараққиётнинг чўққисига чиққан барча мамлакатларда ҳаёт ҳозирги кунда хотиржам эмас, кишиларда ором йўқолиб боряпти. Яқин тарихга мурожаат қилсак, хонадондан бир киши деҳқончилик, боғбонлик ёки бошқа ҳунар-касб қилар, унинг бир мавсумда топгани бутун оиланинг бир йиллик харжларига етар эди. Хонадон қолиб, ҳаттоки муҳтож қариндошларга ҳам ёрдам қилинарди.

Аммо бутунги кунда оиладаги ҳамма — эр ҳам, хотин ҳам, ҳатто болаларгача тирикчилик ғамида

елиб-югуради, аммо оромга эриша олмайди. Хотиржам яшаш учун мол-дунё топиляпти, “дунё топиб олай, кейин хотиржам яшаймиз”, деб орзу қилиняпти. Бир шоир айтганидек:

*Бир тоғдан ошиб ўтсак,
Сўнгги чўққи шу, деймиз.
Кейинги тоғ тизмасин —
Кўриб, унда не деймиз?*

Ҳозирги кунда инсонларнинг аҳволи шундай: мана шу ишни қилиб олсам, сўнг хотиржам яшайман, деб ўйлашади. Аммо бу иш кўпинча кўпдан-кўп бошқа кўшимча юмушларни етаклаб келади. Дунёнинг ҳамма жиҳозларига эришадилар, аммо ҳаётдан ором, таскин тополмайдилар. Буни ҳамма нарсага эришган кишилар ҳам, турли эл-элатлар ҳам тан олишяпти. Тинчлик-хотиржамликка, осойишталикка фақат Аллоҳни ёдлаш билангина эришилади. Ҳар соатда, ҳар сонияда Унинг бирлигини, борлигини ўйлаб, ҳаммиша ундан кўрқиб, ҳар бир ишда унга таваккул қилган қалбларгина ўзи истаган хотиржамликка етадилар.

Бу ҳақиқатни фақат мусулмонлар айтмаётдилар. Буни ҳатто бошқа динлар вакиллари ҳам тан олишяпти.

Инсон фитратига кўра ҳаётда оз нарсага қаноат қила олади, лекин у бетоқат, бесабр махлуқ. Фақат чинакам мўмин бандагина, Аллоҳнинг зикри билан қалби тинчланади, ўзига етадиган бало-мушкулотларга сабр қилади, Аллоҳ берганига кўнади. Масалан, у ўзига ато этилган мол-дунёни Аллоҳнинг омонати деб эътиқод қилади. Бу молида, топган дунёсида ўзгаларнинг ҳаққи бор, деб ишонади. Уларни керакли жойга сарф қилиш билан кўнгли таскин, ором топади, роҳатланади. Ўша молидан ҳақдорларнинг, муҳтожларнинг, камбағалларнинг, етимларнинг ҳаққини беради. Бу ишдан қалби осойиш топади.

Агар мўминга дард келса, буни ҳам Аллоҳнинг бир синови деб сабр этади, ҳамд-шукрона айтади.

Кейин Ҳақ таолонинг амрига кўра дардининг сабабини ахтаради, унинг давосига киришади. Дардини Аллоҳнинг қадаридан деб билгани учун бу ҳаракатларини ҳам Аллоҳнинг қадаридан деб ишонади. Аллоҳнинг қадаридан Аллоҳнинг қадари томон интилади.

Серфарзанд мўмин айрим “маданият” эгаларига ўхшаб қўрқувга тушмайди, болаларимни боқолмаяпман, деб дод солмайди. У жуда хотиржам: чунки у фарзандлар Аллоҳ неъматини бўлиб, ризқни Аллоҳнинг Ўзи беришига қаттиқ ишонади. Ахир Парвардигори Қуръони каримда “**Қимирлаган жон борки, ризқини ўзим берурман**”, деб ваъда қилган. Бу ҳақда ташвиш чекишнинг, оҳ-воҳ қилишнинг кераги йўқ. Аксинча, у оиласини ҳалол касб билан боқишга ҳаракат қилади. Аллоҳнинг амрига кўра, фарзандларига Аллоҳ берган ризқни топиб келаётганидан кўнгли хотиржам. У ҳаром йўллар билан оила боқишни ўйламайди. Чунки бунга Аллоҳнинг зикри йўл қўймайди, у Аллоҳ ҳаромдан манъ қилганига имон келтирган.

Ҳаттоки фарзандсиз мўминнинг кўнгли ҳам хотиржам бўлади. Қиёматда фарзанд масъулияти зиммадан соқит бўлади, дейди. “Нима учун фарзанд кўрмасдан келдинг”, деган савол берилмайди, дейди. У хотиржам ҳолатда шундай ўйлайди: “Фарзанд неъматини Аллоҳ беради, фарзанд бермаслик ҳам Унинг иродасидир. Фарзандли бўлиш учун ҳамма сабабларни қилиб кўрдим, булар фойда бермади, демак, менинг шундай ҳолга тушишим Аллоҳнинг ҳукми илоҳийига боғлиқ”. Ана шу фикрлар билан унинг қалби тасалли топади, Аллоҳнинг тақдирига кўниб, Унинг зикрини кўпайтиради.

Мўминнинг яна бир фазилати шуки, у кишиларни Аллоҳнинг йўлига чорлайди. Ҳидоятни қабул қилганларни кўрганида эса Аллоҳ таолога ҳамд-шукроналар айтади ва бу билан кўнгли таскин, ором топади. Унинг қалбида кибр, мақтаниш бўлмайди, тўғри вужудга келмайди: “Одамларни ҳидоятга чорлаб, тўғри йўлга тушириб қўйдим”, деб фахрланмайди. “Уларнинг қалбини Аллоҳ очди, мен эса шунга сабабчи бўлдим, шу ҳатти-ҳаракатим туфайли Аллоҳ мени ҳам, ҳидоят топганларни ҳам мукофотлайди”, деб умид қилади. Мўмин киши бирор одамни бир неча йиллар ҳидоятга чорлаган, аммо унинг таъсири кўринмаган бўлса ҳам, унинг кўнгли хотиржам. Чунки у зиммасидаги фарзани — амри маъруф, наҳий мункар мажбуриятини ўтади. Даъват этилган одамларни Аллоҳ таоло ҳидоятга бошламаса, уларнинг қалби харсангтош каби қотиб кетган бўлса, даъватни масҳара қилаётган бўлишса — буларнинг ҳаммаси Аллоҳнинг хоҳиш-иродасига боғлиқ бўлиб ва Аллоҳ ҳидоят бермагани учун мўмин кишининг зиммасидан масъулият соқит бўлаверади.

Аллоҳ таоло Қуръони каримда яна шундай марҳамат этади: “(У кун ҳаёти-дунёда Аллоҳ таолонинг ваъдасига ишониб, имон ва эзгу амаллар билан ўтган мўминларга хитоб қилиниб, дейилур): “**Эй хотиржам-сокин жон, сен** (Аллоҳ ато

этган неъматлардан) **рози бўлган** (ва Аллоҳ таоло томонидан сенинг амалларингдан) **рози бўлинган ҳолда Парвардигоринг (ҳузури)га қайт! Бас, (солиҳ) бандаларим қаторига киргин ва Менинг жаннатимга киргин!**” (Вал-фажр, 27-30, мазмуни)

Мўминнинг жон таслим қилаётган лаҳзалардаги хотиржамлигини қаранг: Унга: қалбинг Унинг зикридан бирор дам холи бўлмаган Раббинг ҳузурига қайт энди, қилган амалларингдан ўзинг ҳам розисан, ўзгалар ҳам рози, ҳаммасидан ҳам Раббинг субҳанаҳу ва таоло рози бўлган ҳолатда Унинг ҳузурига қайтпасан. Аллоҳ сени бандалари сафида жаннатимга киргин, деб чорлаб турибди, дейиляпти.

Жаннатдаги хотиржамликни эса таърифлаб бўлмайди. Мўмин бу мукофотга қандай эришади? У дунё ҳаётида ҳам хотиржам яшади, беқарор бўлмади. Унинг учун бахтли, ширин кунлар билан мусибатли, маҳзун кунларнинг фарқи бўлган эмас. Яхши кунларида ҳам Аллоҳга ҳамд айтган, Унинг амрларига содиқ қолган. Бошига мусибат-бало келса ҳам ҳамд айтган, сабр кўрсатган. Қалби фақат зикруллоҳ билангина таскин-ором топишини англайди. Аҳли бидъат уни ёмонлаб, туҳмат тошларини отганида ҳам хотиржам тураверади. Туҳматчи-бўхтончилар, бидъатчилар сафида қилиб қўймаганига Парвардигорига ҳамдлар айтади. Одамлар уни мақтаб кўкларга кўтаришганида ҳам, фахрланиб, кибрланиб кетмайди. “Бу маддоҳлар кўнглимдагини билмай, мени ноўрин мақтаяпти”, деб хотиржам ўтираверади.

Шундай, мўминнинг ҳаёти фақат хотиржамликдан иборат бўлади. Шунинг учун жон таслим қилаётганида унга “**Эй хотиржам-сокин нафс**”, деб нидо қилинади. Бунинг мукофотига у жаннат билан тақдирланади. Чунки жаннат — хотиржамлик, осойишталик, ором ва таскин масканидир. Бу улкан мукофотга у дунё ҳаётида ҳам Аллоҳнинг зикрида бўлиб, Унинг йўлида солиҳ амаллар қилгани учун мушарраф бўлди. Энди у абадий ором ва хотиржамлик оғушида бўлади.

Аксинча, баъзи инсонлар боши ёстиққа етганидагина ўлим эсига тушади. Ҳаётда қилган гуноҳлари турнақатор бўлиб, кўз олдидан ўта бошлайди. Аллоҳ таолонинг ҳузурига бориб, қилган ишлари учун ҳисоб беражанини ўйлаб, юрагини ваҳима босади, қалб хотиржамлигини йўқотади. Дунёдан хотиржам кўз юмолмай, абадий нотинчлик, безовталиқ қаърига улоқтирилади. Ана шундай кишилардан бўлиб қолишдан Аллоҳ асрасин!

Дин йўлида ҳизмат қилган бирор инсон дунёдан “аттанг” дея ўтмайди. Аллоҳнинг каломини ўрганиб, Унинг зикри билан машғул бўлган бирор мўмин вақти беҳуда ўтганига афсус чекмаган. Расули акрамнинг, соллаллоҳу алайҳи ва саллам, ҳадисларини ўрганиб, фарзандларини солиҳ инсон этиб тарбиялаган бирор киши охират сари йўлга тушганида пушаймон бўлмаган. Қалби хотиржам, кўнгли тинч, осойишта, лабида табасум билан кўз юмган. Мўмин киши учун бундан ортиқ неъмат, бундан ортиқ бахт борми?

Буларнинг ҳаммасига бир мактуб билан жавоб бериб бўлмаслигини ўйладим. «Аммо нимадир ёзишим шарт!» деган қарорга келдим. У қиз қолдирган манзил бир мактаб муаллимининг уйи. Мактубларни у орқали олишни муносиб кўрибди. Кейинчалик билсам, ҳақиқий исми ҳам Хулё эмас экан. Бу исмни нима учун танлаганини билмайман. Аммо ўзим билмаган бир ҳис билан бу исм менга ҳам маъқул келди. «Хулё» (хаёл, аслида бўлмаган нарса) билан «ҳақиқат» орасидаги зидлик, қарама-қаршилиқ бунинг бир сабаби бўлса керак, дея ўйладим ўзимча.

Хуллас, мен Хулёнинг мактубини олганимдан сўнг маълум муддат турли матбуот органларининг, айниқса, аёл-қизлар учун чиқадиган жарид ва нашрларнинг ўқувчи мактубларини бирма-бир ўргандим. Баъзи жаридларнинг мутасаддилари билан ҳам шахсан кўришиб, атрофлича маълумот олдим.

Натижа шу бўлдики, Хулёнинг дарди катта бир тоифанинг ҳам дарди экан. Бироқ бошқалар саволларини унга ўхшаб очиқ ўртага қўя олмаган, ичларини бутунлай тўкишдан тортинган эди.

Бу ҳолни ҳисобга олгач, Хулёга ёзадиган жавобларимни аввал бирон жаридда чиқарсаммикан, деб ўйладим. Сўнгра бу фикримдан воз кечдим. «Жавобларни чиқарадиган бўлсам, саволларни ҳам бирга чиқармоғим, унинг устига, ундан рухсат ҳам олмоғим лозим», деб ўйладим.

ҲАҚИҚАТ НИМАДИР

(Давоми. Бошланиши ўтган сонда)

Ҳақиқатан ҳам шундай бўлди. Унга илк ўлароқ қуйидаги мактубимни ёздим:

Биринчи мактуб

«Сенга «Ҳақиқатни излаган Хулё» дея хитоб қиламан. Сен сўраган саволларнинг ҳар бири алоҳида бир семинар, бир илмий иш, бир китоб мавзуи десам, эътироз билдирмасанг керак ҳар ҳолда. Буларнинг бир қисмига ишора қилиб ўтаман, холос.

Аввало, шуни яхши билишинг керакки, аёл барча нарсдан ҳам олдин инсондир. Аёллик вазифаси ва масъулияти бундан кейин келади. Мен ҳам сўзимни шу нуқтадан бошлайман.

Саволларингга жавоб берар эканман, сен ёзган тартибни баъзан бузишим мумкин. Аммо мактубларим ниҳоясига етганида, ишонаманки, иккаламиз маълум бир нуқтага келган бўламиз. Ундан у ёғи эса сенинг шахсий ғайратингга боғлиқ бўлади.

Бу мактубимда сен билан умумий бир суҳбат қилмоқчиман. Насиб бўлса, иккинчисини «Ҳақиқат нима?» мавзуга бағишлайман.

Энди сенга бир таклифим бор: хаёл кучингни йиғиб, дунёга бир онда келганингни фарз қил. Атрофинг тамоман иссиз, кимсасиз бўлсин. Сендан бошқа ҳеч кимса бўлмасин ёнингда. Сен таажжуб ичида, нима қилишингни билмай ҳайрон бўлиб турган пайтингда бирдан ер ёрилсин-да, у ердан бир дарахт ўсиб чиқсин. Тезда катта бўлсин. Соясига бир оз дам ол.

Сўнгра мева пиша бошласин шохларида. Уларни узиб егин.

Кейин бир ҳайвон секин-аста ёнингга келсин. Уни соғиб супини ич.

Атрофни шунчаки бир кезмоқчи бўл. Узоқдан бошқа бир тўрт оёқли келсин. Ва ёнингга турсин. Уни мингин-да, бир муддат сайр қил...

Энди сенга савол: Бу ишларнинг барчасини ҳеч ажабланмасдан, табиий, оддий қаршилаб, ҳеч бир ҳис-туйғусиз қабул қила оласанми? «Нима бўляпти ўзи» деб сўрамайсанми ўзингдан? Шоирнинг ифодаси билан: «Мен кимман ва бу ҳолат ниманинг нимаси?» демайсанми? Қалбинг ҳаяжонланмайдими? Бу барча эҳсонлар эвзига кимга, қандай ташаккур этишингни сўраб ўрганиш сенинг энг катта вазифанг бўлмайдами?

Энди бошқа бир саҳнани фарз қил:

Сен ёлғиз эмассан. Атрофингни минглаб, юз минглаб... ва ниҳоят, бугунги дунё аҳолисича инсонлар қуршаган...

Сенга хизмат қиладиган ўсимлик ва ҳайвонларнинг сони ва тури ҳам кўп. Кунимиздаги ўсимлик ва ҳайвонот дунёси ҳаммаси хизматда...

Энди ўзингдан сўра:

Нима ўзгарди? Ёлғиз эканимда ҳис қилганим ҳаяжонни, таажжубни, ичимда сақлаганим ташаккур орзуини энди нега ҳис қила олмаяпман? Аслида ҳайратим яна ҳам ортиши керакмасмиди?... Бу оломон, бу юксак бинолар, бу шовқинлар, бу тирикчилик ғавғолари менинг тушунчамга парда бўлмаяптимики?

Ҳа, эй ҳақиқатни излаган ёш биродарим! Озгина диққат-эътибор билан дарров англайсанки: бир жиҳати билан жамият ҳаёти ичида бўлган ва кўпгина эҳтиёжларини у орқали таъминлаётган инсон, бошқа бир жиҳати билан ҳаётини ёлғиз ўзи яшамокда, умрини ёлғиз ўзигина ўтказмоқда.

Бу дунёга у ёлғиз келган. Туғилиш изтиробини ёлғиз тортган... Дунёга келибоқ ёлғиз ўзи йиғлай бошлаган.

Ана шу инсон ўзининг ич ола-

мида умри буйича ёлғиз яшайди, охирида қабрга ёлғиз киради. Охира- ратда маъшар майдонига чиқар экан, бир жиҳатдан ёлғиз бўлади, барча каби у ҳам умрининг ҳисо- бини ёлғиз ўзи беради.

Инсон бу дунёга илк қадами- ни уйида ташлайди. Ўзига хос бир олам ва бир уя топганлик ҳузури билан сутини эмади ва бешигида бир ўзи ухлайди.

Юра бошлаши билан уйнинг хоналарида, бир оз катта бўлса, маҳалла кўчаларида, яна кейин- роқ дўкон-бозорларда кеза бош- лайди.

Ёлғиз ўзи ухлайди. Тушини ёл- ғиз кўради ва ёлғиз уйғонади. Тушида баъзи кимсалар билан кўришиши, уйғоқлигида дўстлари билан айла- ниб юришлари ҳам унинг ёлғизли- гини кетказа олмайди...

Дастурхонда бир оила бўлиб биргаликда овқатланади, аммо ҳар ким ўз қорнини тўйгазади, ўз кучи- га кўра ишлайди, хизмат қилади.

Дарҳақиқат, инсон яратилиш- шининг тақозоси ўлароқ жамият ҳаётига кириши керак, кўпгина эҳтиёжларини таъминлаши ло- зим, аммо кўпчилик ичида ўзини йўқотмаслиги даркор.

Ва атрофидаги бу инсонлар бирин-кетин қабрга киражаклари- ни, бугун дунёга келган чақалоқ- ларни ҳам кўшганда, юз йил ке- йин шу ондаги беш-олти миллиард аҳолидан, деярли, ҳеч бири ер юзида қолмаслигини жуда яхши билиши керак.

Ёлғиз дунёга келган инсон қабрга ҳам ёлғиз ўлароқ кўчади, ўлим билан олишаётганида бир неча яқинидан бошқа барча мил- ярдлаб инсон, ҳаётларини яшаш- да ва ўз кайфу сафоларини суриш- да давом этаверади...

Шундай экан, энди сен бу га- ла-говурдан, бу оломонлардан ха- ёлан айрил... ёлғизлигинга қайт...

Вужудингда вазифасини адо этаётган аъзоларга боқ:

Ҳеч қайсиси вазифасини ўзи хоҳлаб олмаган. Шунга қарамай, ҳар бири ўз вазифасининг боши- да... бошқа аъзолардан, ҳатто ўзи- дан ҳам хабарсиз ҳолда вазифаси- ни зийраклик билан бажармоқда. Сен эса уларни ўз ҳолига ташлаб кўйиб, ташқаридаги нарсалар би-

лан шуғулланияпсан, ўқияпсан, ўйляяпсан ёки сайр қиляяпсан ёхуд куляяпсан...

Дунёга келишингни эсла. У ке- лишинг университетга кириш учун юртингдан чиқиб бу шаҳар- га келишингга ҳеч ўхшамайдими? Ким эканингни, кимнинг бачадо- нида озиқланишингни, кимнинг уйига боришингни ўзинг биларми- динг? Онанг ва отанг ҳам сени бу диёрга чақиринган эмасди. То ту- гилган онингга қадар ҳар иккиси ҳам сени танишмас эди. Бир янги меҳмонни кутишаётган эдилар. Аммо ким келади? Ўғилми, қиз- ми? Сарикми ёки қорачадан кел- ганми? Ориқми ёки тўлишганми? Булардан бирортасини билишмас эди.

У ҳолда сени бу диёрга ким ва нима учун юборди? Шу ер қураси сени ва сен каби миллиардлаб ин- сонни елкасига ортмоқлаб қаёққа кетяпти? Бу «кема»нинг ва ичи- дагиларнинг эгаси ким? Ҳар куни юз минглаб йўловчини олади ва яна юз мингларчаси уни тарк эта- ди. Кемага минганлар қаердан ке- лишяпти? Кемадан тушганлар қаерга кетяптилар? Шу қабр ту- нелининг нариги тарафи қайси диёрга чиқади?

Ҳа, булар ҳар бир инсоннинг бошида бор саволлардир. Жавоб- ларини топишга интилиш эса, ҳақиқатга эришишнинг ва хузур- ҳаловат топишнинг илк одимидир.

Лекин кўргуликни қараки, ин- сонларнинг бу мавзудаги тушун- чалари ва ҳаракатлари бир-бири- га унчалик мувофиқ келмайди.

Бир тоифа инсон, бу саволлар- га шахсий изоҳларини келтиради. Ёхуд янглиш бирор изоҳнинг ке- тидан эргашиб, унинг даъволари- ни тақорлаб юраверади. Ҳар қан- дай ойна нарсаларни терс кўрсат- гани каби, янглиш фикрлар билан суғорилган уларнинг зеҳнлари ҳам ҳақиқатларни тўғри қайд эта ол- майди... Бу терс манзарага кўника- кўника, ниҳоят бошқалар бутун- лай янглиш фикрляпти, деб том ишона бошлайди.

Аммо бу фикрлар уларнинг виждонини қониктирмайди. Нати- жада яна ўзларини бу коинот чўллариди кимсасиз бир бечора- дек кўришда давом этаверади.

Ягона Соҳиблари, Эгалари борлигини билишнинг ҳузурини тота олмайди, завқига эриша ол- майди. Ақл ва виждонлари уларни доимо безовта қилади. Руҳларида- ги кўрқув ва изтироб ҳеч тинмай- ди, сокинлашмайди.

Баъзилар эса, бундай саволлар билан ҳеч ҳам қизиқмайди, ақл ва виждоннинг қийноқларига ҳеч парво қилмайди. Ким нима деса десин, улар ўз билганини қилади. Кайф-сафо ва кўнгилхушликлар билан, кўнлик миш-мишлару ғий- батлар, натижасиз баҳс-муноза- раю тортишишлар билан умрини ўтказди.

Булар ўзларича, тўйишнинг йўли очликни ўйламасликда, деб шунга рию этади. Аммо бу ўткин- чи ва ўринсиз усул ҳам руҳни асло қондирмайди.

Бундайлар бошларига озгина бир мусибат келса, дарров қалти- раб, салгина изтиробдан дарҳол эзилади. Гўёки бир оз бош қотир- са, бу ҳаёт билан, бу олам билан, ўлим ва ўлимнинг нариги тарафи билан қизиқса, хузурлари йўқола- дигандек...

Ўзларини алдаб яшашга жон куйдираётган бу тоифа одамлар бир ерга тўпланса, гўёки бир мактаб ташкил қиладилар. «Парво қилма», «Сен ҳам ҳамма каби одамсан-да», «Ўзингни қийнама», дейдилар. Тез- лиги соатига юз минг километрдан ҳам ортиқ бўлган Ер қураси устиди қаерга кетаётганларини ўйламасдан яшаб, буни бир фалсафа, бир ишонч ўлароқ ўзлаштирадилар. Уларнинг яшаш фалсафасини би- ронтаси танқид қила кўрсин: «Сен бу замоннинг одами эмасмисан? Қайси асрда яшаяпсан ўзи?» каби сўзлар билан уни менсимай, назар писанд қилмай кўядилар. Ҳақиқат- ни мазах аралаш ифодалар билан, шовқин ёрдамида бўғишга ҳаракат қиладилар, ўзларини шундай қилиб овутиб юрадилар.

Ҳеч ўйламайдиларки, ўзгаради- ган фақатгина давр ва унинг ичи- да сузиб юрган инсонлардир. Ер ўша-ўша қонунлар ила фаолияти- ни давом эттирмоқда. Япроқ ўша- ўша яшил, қор ўша-ўша оқ, арс- лон ўша-ўша ваҳший, қўй ўша- ўша мунис, итоатгўйдир...

(Давоми 30-бетда)

ҚУРЪОН ТИЛОВАТЛАРИ

(Давоми. Бошланиши 1-бетда)

Шунда Аллоҳ иккаласининг ҳам шафоатини қабул қилиб, бандани дўзахдан озод қилади”, деб марҳамат этганлари айтилади (*Имом Аҳмад ривояти*).

Шунинг учун Рамазон ойида кўпроқ Қуръони карим тиловати билан машғул бўлиш энг фазилатли амаллардандир. Имом ал-Бухорий, раҳматуллоҳи алайҳ, ривоят қилган ҳадисда Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васаллам, ҳар йили Рамазон ойида Ҳазрати Жаброилга, алайҳиссалом, Қуръонни бир марта бошидан охиригача ўқиб берганлари, вафот этадиган йиллари эса, икки марта хатм қилиб ўтказганлари айтилган.

Ўтган солиҳ салафларимиз ҳам Рамазон ойини Қуръон тиловати билан ўтказишни одат қилган эдилар. Муҳадислар амири Имом ал-Бухорий ҳам ҳар Рамазон ойида Қуръонни қирқ марта хатм қилганлари ҳақида хабарлар бор.

Таровеҳ намозида бир марта Қуръонни хатм қилиш суннат экани фикҳ китобларида баён этилган (*“Мухтасарул-виқоя”, “Китабул-фикҳ ғалал-мазоҳибил-арбаъа”*). Шунга биноан, барча мусулмон диёрларида таровеҳ намозларида Қуръонни хатм қилиш яхши одатга айланган.

Алҳамдулиллаҳ, бизнинг юртимизда ҳам бу одат қадимдан яхши йўлга қўйилган. Айниқса, ватанимиз мустақилликка эришгач, аста-секин қориларимиз сони ортиб, мана, бир неча йиллардан бери Рамазон ойида фақат ўзимиздан етишиб чиққан қорилар хатм қилишяпти. Мураббаб Қуръон ҳофизларини тайёрлашда, айниқса, Ислол маъҳади қошида очилган “Таҳфизул-Қуръон” бўлими катта ишлар қияпти.

Албатта, Қуръонни хатм қилишнинг фазилати беқиёс, кетидан қилинадиган дуолар мустажобдир. Чунки Қуръони карим оятлари ичида Исми Аъзам мавжуд бўлиб, у билан қилинган дуо бешак мақбулдир. Ўз навбатида, Қуръонни ёддан билувчиларнинг мартабалари ҳам улугдир. Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи ва саллам, улар ҳақида: “Ҳофизул Қуръонлар Аллоҳнинг хос бандаларидир”, деб марҳамат қилганлар.

Зоҳидхон қори Азимбоев:

— Бу йилги Қуръон хатмларига мадрасаларимиздан ташқари Андижондан улуг устоз Ҳусан

қори, Нурмуҳаммад қори ва Бадриддин қори домлалар, Намангандан улуг устоз Муҳсинхон қори домла, Фарғонадан Муҳаммадхон қори, Асилхон қори ўз шогирдларидан жўнатишди. Муборак Рамазон ойи арафасида “Кўкалдош” мадрасасига бутун республикамиздан жами саксон нафарга яқин қори тўпланди. Улар билан Қуръон хатмларини ўтказиш одоблари, тажвид қонун-қоидалари, оҳанг меъёрлари ҳақида суҳбатлар ўтказдик. Сўнгра аризаларга кўра, мамлакатимиздаги жомеъ масжидларига қориларни тақсимладик. Биринчи ўн кунликнинг ўзидаёқ, масалан, Тошкент шаҳрида ўттизга яқин масжидга қорилар ажратилди. Хоразм вилоятига етти нафар, Тошкент ва Сирдарё вилоятлари жомеъларига ҳам бир қанча қорилар жўнатилди. Аввало, қарийб барча хатмлар жуда чиройли ўтганини айтиш керак. Жумладан, Шайх Зайниддин масжидида устоз Раҳматуллоҳ қори Обидов ўғиллари билан,

ЯНГРАГАН КУНЛАР

Тилла Шайх масжидида Анвар қори Зоиров, Хўжа Аҳрор Валий масжидида Баҳодир қори Тошмуҳамедов билан Авазхон қори Ҳошимхонов, Имом ал-Бухорий масжидида Алихон қори Азимбоев билан Абдумалик қори Раҳматуллаев, «Бўрижар» масжидида Тожиддин қори Умаров билан Зоҳиджон қори Ҳамидов, «Яккасарой» масжидида Жаҳонгир қори Неъматов ва бошқа ҳофизларимиз таровеҳ намозларида шариатимиз аҳкомларига мувофиқ ҳолда чиройли тажвид билан хатми Қуръон ўқиб бердилар.

Хуллас, Рамазон ойи бу йил диёримизда тўласича Қуръон тиловатлари билан ниҳоятда файзли кечди.

Абдулҳаким қори Матқулов,
“Кўкалдош” мудури:

— Кейинги йиллар Рамазони шарифда мамлакатимизда Қуръон хатмлари, қориларимиз сони тобора кўпайиб, Қуръон хатмлари ҳам тобора файзли ва гавжум ўтаётганининг яна бир сабаби бор, деб биламан. Аввало, диёримиз қадимдан қорилар, илмли-

лар диёри саналади. Иккинчидан, кейинги йилларда бу ишларнинг тепасида турган идорамиз раҳбари Абдурашид қори акамларнинг ўзлари ҳам Қуръонни тўла ёд олган ҳофиздилар. Шунинг учун бу давр қорилар даври бўлиши табиий ҳол. Диний идорамиз қошидаги Исломот институтининг махсус Таҳфизул Қуръон бўлимида ҳар йили бир нечта нафар мураттаб қорилар етишиб чиқмоқда. Қолаверса, биргина бизнинг «Кўкалдош» мадрасамиздан ҳам бу йилги хатмларга тўққиз нафар қори қатнашди.

Абдулазиз қори ота:

— Диний ҳаётимиз кундан-кунга яхши томонга ўзгариб, масжидларимиз обод бўлиб бораётир, алҳамдуллилаҳ. Масжидлар, таровеҳлар, Қуръон хатмлари, айниқса, ёшларимизнинг Қуръон тинглашга иштиёқлари... Бундай маънавий юксалишни бизнинг диёрлар кўп йиллардан буён кўрмаган. Мен етмиш беш йиллик Тошкентни биламан. У пайтлар онда-сонда хатми Қуръонлар бўлар эди. Уни ҳам ўзига тўқ баъзи бой-бадавлат киши-

лар қилиб беришарди. Ўртоқларимиз қори бўлишганида Тошкентга келардик. Поезд Андижондан бу ергача уч кун юрарди. Комилжон бой деган яхши одам бўлардилар. Муҳаммаджон ҳожи ака бўларди. Расул қори аканинг дадалари. Шуларникида хатмлар ўтказиб, ўн-ўн беш кун туриб кетардик.

Советнинг дастидан диндорга кун йўқ эди. Одамлар динни асраш учун ватанни тарк этиб кетишга мажбур бўлган кунларни кўрдик. Ўзимиз ҳам устозларимиз билан бирга Андижондан ҳозирги Хитойга қарашли Хўтанга ўтиб кетганмиз. Озиқ-овқатсиз, ҳатто сувсиз қолиб, рўзалар тутганмиз. Ҳамсафарларим мени таровеҳ намозларида хатмга ўтказишарди. Зоди роҳила бўлар деб умид қилардик.

Мана шунақа кунларни кўрганмиз, болаларим. Шунинг учун бу кунларнинг қадрига етайлик. Ҳали ҳаммаси яхши бўлиб кетади, иншааллоҳ.

ГУНОҲДАН САҚЛАНИШ УЧУН

Момомнинг мактаби

Момом раҳматли тенгқурлари каби уруш ва қаҳатчилик азобларини тортган сабрли аёллардан эдилар. Сўзга чечан, қўли очик, ор-номусли момом тенги йўқ пазанда бўлиб, тўй-ҳашамларда патир, сомса, ўрамаларни оғизда эриб кетадиган қилиб пиширар эдилар. Кимнинг уйида қандай тадбир бўлса, дарҳол у кишини йўқлар, момом масаллиқларини олиб ширин-ширин таомлар пишириб берар эдилар. Баҳонада биз бола-лар ҳам овқатга тўйиб, маза қилиб қолар эдик...

Момом халқ мақолларини ўз ўрнида моҳирона қўллар, йўқловларни чиройли айтиб, қалбимизни адабиётга ошуфта қилар эдилар.

Доим эрта саҳар уйғонардилар, бошқалар ўрнидан тургунича сигирлар соғилган, ширчойлар тайёрланган, ҳовли супуриб-сидирилган бўларди. Бизлар бет-қўлимизни ювар-ювмас ширчой ичишга ошиқар эдик.

Айниқса, бувамга меҳрлари бўлакча эди. Бувам дастурхон бошига келмасларидан сариеғ солинган ширчойга нон тўғраб қўярдилар. “Чолим кутиб қолмасин”, деб эрталабдан тушлик тарадудини қилар, кун оғмай кечки овқатга уннар эдилар.

Идишларни, кийимларни, кўрпа-тўшаклар-

ни тоза сақлар эдилар. Бувамнинг уст-бошларини ҳам озода тутар, ишдан келиши билан оёқларини илиқ сувда ювиб қўяр, тўрга ўтқазиб, чой-овқатларини келтирар эдилар. Менга насиҳат қилиб: “Эр эр-да, болам, ҳурматини жойига қўйиш керак. Эрга хизмат қилсанг, кам бўлмайсан”, дер эдилар...

Момомнинг вафотлари бувамга оғир таъсир қилди. Гарчи атрофларида биродарлари, фарзанду неvara-чеваралари парвона бўлса-да, бир йилдаёқ ўзларини олдириб қўйдилар. Ҳали-ҳануз момомни эслаб, кўзларига ёш оладилар.

Мен ҳам момомнинг қўлларида ўсдим, улғайдим, тарбия топдим. Бугун улғайиб, бир рўзгор бекасиман. Момомнинг ҳаёт йўлларини эслаб, ўргатганларига амал қиламан. Энди билсам, момомнинг ҳаётлари менга бир мактаб бўлган экан...

САБОҲАТ,
Навий

Ота иқрори

Ҳайит куни савоб умидида қўшни маҳаллалик Салим отани кўргани бордим. Бояқиш анчадан буён бетоб ётган эди. Ҳол-аҳволини сўрадим. Салим ота ҳам мени ҳайит билан табриклар, соғлигимни сўрадилар. У ёқ-бу ёқдан суҳбатлашдик.

— Эй ўғлим, инсон ҳам унинг соғлиғи ҳам, ҳаёти, иши, мансаби ҳам вақтинчалик экан. Болалар ҳам улғайгач, ўзлари билан ўралашиб қолишар экан. Бу касалликка чалинганимга анча бўлди. Кўп вақт шифохоналарда ҳам ётдим. Охирги марта дўхтир текшириб, касалим жиддийлигини уқтирди. Уйга қайтиб келганимдан сўнг бир куни ўғилларимни чақирдим. Уларга дўхтирнинг сўзларини ётиғи билан айтдим:

— Мен сизларни яхши кўраман. Ёшим ўтиб қолди, касал бўлавериб, сизларни ҳам қийнаб қўйдим. Дўхтир марказга, катта мутахассис дўхтирларга учрашишимни айтди. У ерга бориш, даволашниш учун анча пул керак бўларкан, — дедим.

Катта ўғлим ҳозир вақти зиқлигини, имконияти камроқ эканини айтиб, узр сўради. Бошқалари ҳам турли хил сабабларни санай бошлашди. Болаларимнинг сўзларидан, албатта, кўнглим оғринди. Шунда аёлим маслаҳат солди:

“Отаси, хафа бўлманг, болаларнинг ҳаммасидаям бола-чақа, рўзгор бор. Сизни беш-тўрт сўм пул топиб, даволатамиз ҳам... Лекин ёшимиз анчага бориб қолди. Менимча, уларни икки

ФОЙДАДАН КЕЧГАН ЯХШИ

марта харажатга туширганимиз қолади. Олдин дўхтирга, кейин эса... Ураб-чирмаб кўмишса ҳам, шуларга раҳмат...”

Салим ота анчайин сиқилиб ўтирган экан, дардларини айтиб енгиллагандай бўлди. Фақат бир изтироб қалбимни ўртар эди:

“Биз болаларимизни бир зарардан қочиб, фойдага интилишга яхши ўргатганимиз. Аммо савоб учун гоҳида зарар кўришга ҳам тайёр туришни, гуноҳдан сақланиш учун фойдадан кечишни ҳам ўргатганимизда эди...”

Анвар БОЙМАТОВ,
Қашқадарё

Яхшиликнинг мукофоти

Яхши ният билан қилинган ишга, албатта, мукофот бор. Бу ҳақда раҳматли бобом шундай қилган эдилар:

“Бир куни отам билан иккимиз кўҳна бир масжид олдида ўтиб қолдик. Отам уловларидан тушиб, масжидни кўздан кечирдилар. Таҳоратланиб, икки ракат намоз ўқидилар. Сўнгра:

— Ўғлим, эртагаёқ келиб масжиднинг томи ни таъмирламасак бўлмайди. Жуда ночор аҳволда экан, — дедилар.

Мен бу масжид бизнинг маҳалланики эмаслигини, ҳеч ким бизга таъмир учун ҳақ бермаслигини айтдим. Отам бу сўзларимдан хафа бўлдилар.

— Ўғлим, масжид меники, сеники дейилмайди. У қаерда бўлишидан қатъи назар, мен ва сени яратган Аллоҳнинг уйдир. Мен бирор ҳақ умидида эмас, балки ёлғиз Яратганнинг розилиги учун қилмоқчиман, — дедилар. Эртасигаёқ ишни бошлаб юбордик. Отам масжид томи устида, мен эса пастда.

Кун охирлаб, ишимиз ниҳоясига етай деб қолган эди. Шу пайт бир қуш келиб, отамнинг қалпоқларини юлиб олиб кетди. Мен бу ҳолатдан ажабланиб, сўз қотдим:

— Ота, Аллоҳнинг уйида ишлаб туриб ҳам кийимингизни олдирдингиз-а?!

Отам сўзларимга парво қилмай, хотиржам ишлайвердилар. Бир оз вақт ўтгач, менга шундай насиҳат қилдилар:

— Ўғлим, нимаики иш ўтди, Аллоҳ хоҳлади, бўлди. Мен хоҳламасам-да, бош кийимим йўқолди. Буни қазою қадар дейдилар. Мен бу дунёда қазога рози, балога сабр қиладиган кишилардан

бўлишни хоҳлайман. Шунинг учун қалпоғимнинг йўқолганига ҳам розиман.

Орадан бир қанча ойлар ўтиб, отам оламдан ўтдилар. Бир кеча тушимга кирдилар. Тушимда у кишидан “Аҳволларингиз дурустми?” деб сўрасам, хуш кайфият билан: “Ўғлим, ҳар бир яхшиликнинг мукофоти бор. Аллоҳ таоло ўша масжид томи устида йўқотган дўппимни яхшиликка нишона қилиб, мени жаннатга киритди”, деб жавоб бердилар.

Яратганнинг розилиги учун яхши иш қилган отамга ҳавасим келган ҳолда уйғониб кетдим...”

Рухиддин АКБАРОВ,
Қарши тумани

Байрам арафасида

Байрам арафасида онамга совға олиш учун бир дўконга кирдим. Пештахтадаги буюмлар орасидан кўнглимга ёққан нарсани излар эканман, беихтиёр икки қизнинг суҳбатини эшитиб қолдим.

— Нилуфар, мана, оинларга ёқадиган атир. Шунинг олақол!

— Э-э, йўқ, атир олмайман.

— Нега? Яхши совға бўлади-ку?

— Онамга атир эмас, биллур идиш олмоқчиман...

— Биллур идишни нима қиладилар, ахир?!

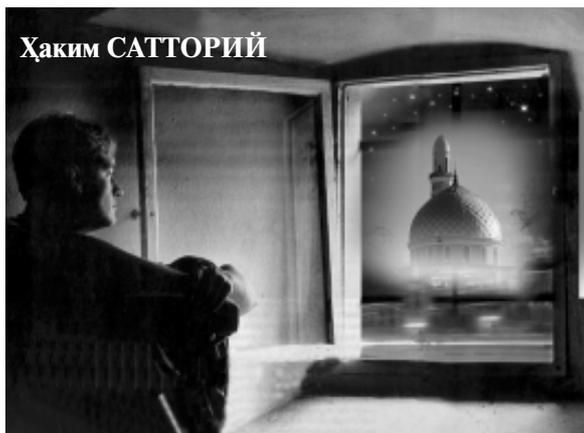
— Гап шунда-да. Атир олсам, нари борса бир ойга етади. Биллур идишлар эса туради. Кейин... бир куни мени узатаётганларида яна ўзимга қайтардилар, тушундингми?

Бу “тадбиркор” қизнинг бу гапларини эшитиб кўнглим оғриди,

— Кечирасизлар, қизлар, албатта, суҳбатларингизга аралашингиз ҳаққим йўқ. Лекин биллур идишдан кўра бир жуфт пайпоқ олиб борсангиз ҳам, оингиз сиздан хурсанд бўлади. Кўнгли кўтарилади... — дедим.

Мен яна нимадир демоқчи бўлиб оғиз жуфтлаган эдим. Нилуфар дегани гапимни бўлиб, унга сўзлашга ҳаққим йўқлигини эслатди. Мен ортиқ гапиролмадим. Қизлар ордидан жимгина кузатиб қолдим.

Муҳайё ШАРИФЖОН қизи,
Тошкент

ҲАКИМ САТТОРИЙ

ИСТИҒФОР

(Давоми. Бошланиши 10-бетда)

Шу кунларда ичувчилар оламига чеккадан назар солиш имконига эга бўлдим. Аввало, ўзимда унга бир мисқол даражада ҳам боғланиш (ружу қўйиш, тобеълик) йўқлигига қатъий ишондим. Ҳатто тунги навбатчиликдан сўнгги чарчоқни ароқ енгиллаштиради, ич-маса, уйқу келмайди, деган гаплар ҳам ёлғон экан. Ичувчилар дунёси эса кўзимга ихтиёрий жиннилар олами бўлиб кўринмоқда... Бу ҳақдаги мулоҳазаларни давом эттириш мумкин.

Йигирма иккинчи кун

5⁰⁰. Соат жиринглашидан уйғоняпман. Унгача осойишта ва мароқли уйқу, ажойиб пурмаъно тушлар. Бугун қорақалпоқларнинг санъат ўн кунлиги.

Мусаффо тонг фикрга ундайди. Одамнинг ўзгаришини ўйлаб қолдим. Болалик беғубор фасл. Бола қалби соф, тоза, дунё ҳақидаги тасаввурлари сип-силлиқ. Афсуски, қалбнинг ана шу бокиралиги вақтнинг шафқатсиз зарбалари остида дарз кетиб, заҳа еб бораверади. Оқибатда, ўша беозор мавжудот мислсиз шафқатсизликлар қиладиган даражагача боради. Ҳамма ни ҳайратга солган мушкул: “Барча болалар яхши, ёмон одам қаердан пайдо бўлади?!”

Ҳа, одам ўзгараркан. Бу ўзгаришлар ҳам моддий, ҳам руҳий кечади. Моддий кечиши маълум: ўсади, соқол-мўйлов чиқади, оқаради, тўкилади ва ҳоказо зоҳирий аломатлар. Руҳий ўзгаришлар пинҳон кечади. Бундай ўзгаришларга ташқи таъсирлар туртки бўлади.

Бу йилги муборак Рамазон ойининг туҳфаси сифатида рўза

ибодатини адо этишим менинг ҳам феълимда ўзгаришлар ҳосил қилгани шубҳасиз. Кеча бир танишимга телефон қилсам, “Ҳали қуюлиб қолсангиз-а”, деб шама қилди. Ахир, одам бир кечада муттаҳамга айланиб қолиши мумкин. Ўзимнинг бир хулосам бор: аёл сутдай покиза, аммо унинг бузилиши учун бир томчи ивитқи қифоя.

Ўтаётган дамлар менга кўплаб ижобий фазилатларни намоён этди. Ҳа, “намоён этди”: мен мана шундай ҳам, анавиндай ҳам яшаш мумкинлигини ҳис этдим. Билмадим, улардан қанчаси юқдийкан.

Вазминлик, совуққонлик, чуқур мулоҳазакорлик кўп такрорланадиган насиҳатдир, бироқ уларнинг нималигини ва қачон асқотишини ҳар доим билавермаймиз. Рўза давомида шу туйғуларни бошдан кечирдим ва улардан фойдаландим, хулосам эса ягона — шундай қилинганида кўп нарсадан ютиш мумкин экан. Булар инсон ўзини жиловлаши борасидаги қадамдир.

Йигирма учинчи кун

5¹². Оқшом вазирликдаги ака-хону ҳамкасб бош муҳаррир билан ифторлик қилдик. Акахон менга: “Рўза сизни енгибди, — деди қашқадарёликларга хос дан-

галлик билан. — Мана, менга ҳеч бало ургани йўқ. Фақат қорин тортилиб кетди”, деди-да, кўйлагининг тагини силаб қўйди. Оғиз очиш пайтида қўлини кўтардию юзига шартта тортиқўйди, муҳаррир эса, оғиз очиш дуосини ярим овозда ихлос билан ўқирди. Мен ҳам билганимча такрорладим. Сув оғизга етгач, ака изоҳ бердилар: “Мен ўқиб ётмайман, мазмунини айтаман-да, очиб қўявераман”.

Ҳа, ибодатни ҳар ким имкони, ихлоси, тоати даражасида адо этади. Албатта, уларни маромига етказиб бажаришга нима етсин. Савоби ҳам шунга яраша баландроқ бўлади, бироқ асосийси кишининг шу йўлга кириши бўлса керак. Мактабга қатнаган ҳамма бола ўқувчи ҳисобланади, бироқ кимнинг қандай баҳо олиши — иккинчи масала. Қуръони каримда қайта-қайта таъкидланганидек, Аллоҳ хоҳлаган кишилариникина ҳидоятга йўллайди. Елқасидан шайтон тушиб (халқ ибораси), дилига Аллоҳ назари инган зот қайсидир даражада илоҳий марҳаматга лойиқ топилган ҳисобланади, шубҳасиз.

Умуман, тақво ва ибодатнинг даражасини белгиладиган, кишиларнинг ижтимоий ҳаётдаги ўрнини тайин этадиган жиддий бир омил бор: у ҳам бўлса, жамиятнинг қиёфаси, маънавий даражаси. Агар жамиятнинг бош шиорига муттаҳамлик, алдамчилик ёзиб қўйилган бўлса, у жойда тўғрилиқка, ҳалолликка ўрин йўқ. Демак, исломий маданият ҳам у жойда жиловланади, тақво йўлидаги одамлар хорланиб, ҳеч ким ҳисоблашмайдиган қуйи табақага айланиб қолаверади.

Хуллас, беозор исломий панд-насиҳатлар билан жамиятнинг ўзгартириб бўладими, деган табиий савол туғилади. Жавоби, қатъий амал қилинмаса, йўқ. Тасаввур қилинг, жавонда китоб турибди, уни биров ўқима-са, у нимага арзийди?

Ўқиса ҳам, унда ёзилганлар-

ни амалда қўллаганаси-чи? Исло- мий одоб ҳам худди шунақа — гўзал садаф қутичага жамлан- ган нодир жавоҳирлар. Улардан фойдалансагина, жавоҳирлар- нинг қиймати намоён бўлади. Жамият тартибида ана шундай солиҳ амалларга ўрин берил- моғи лозим.

... Туғилган қишлоғим — Тошқўрғон. Бу жойга мухбир сифатида борибман, ҳарбий бўлинманинг фаолияти билан танишиб юрибман. Аскарлар са- фиди қишлоқдаги болалар жуда кўп эмиш. Мен бу ерга келган биринчи журналист эмишман, саломларини, ташвишларини менга баён этишяптилар...

Баъзан тушлар ҳам чуқур, мазмунли бўлади. Бугун шу туш қанотида уйғондим. Соатнинг жиринглашини интиқ бўлиб кутаётган эдим, тезда жиринг- лай қолди. Анча тартибга тушиб борапман.

Йигирма тўртинчи кун

5²⁵. Куз ниҳоятда қуруқ кел- ди. Деярли бир томчи ҳам ёмғир ерни тўйдириб ёққани йўқ. Ле- кин баҳордаги сероб ёмғирлар боис бу йил ғалла, шоли мўл бўлди, кузда деҳқонлар барча киштикорларини пишириб, меъёрида йиғиштириб олишди. Буни ҳам баъзи ўпкаси йўқ қаламқашлар “деҳқоннинг пе- шона тери”га йўйишди. Ҳолбу- ки, яратган бермаса, олиб бўпсан! Қуръон бизга бундай синоатлар, мўъжизалар Аллоҳ- нинг иродаси эканидан таълим беради. Албатта, бу хулосани бутун борлиғимиз билан қув- ватлаймиз ва хом сут эмган бан- да шайтон васвасасига ниҳоят- да мўртлигига таассуф билди- рамиз. Улуғ Китобимизда Иб- лиснинг саркашликлари такрор- такрор баён этилган. Жумладан, Сод сурасининг 73—85-оятлари- да у билан мунозара келтирил- ган. Энг оддий мулоҳаза билан фикр қилинса ҳам, одамнинг ичида бир бузғунчи куч борли- гини ҳис этиш қийин эмас. Муборак рўза кунлари хонада

айланиб юрганингизда қандай- дир ички бир куч сув ичишга, мева-чевалардан татиб кўришга ундайверади. Шундай пайтлари мен иблиснинг қўлтиғимга жойлашиб олиб, қутқу солаёт- ганини сезаман.

Ҳар қандай ақлли одамни ҳам шайтон йўлдан оздириши мумкин. Бунга минглаб мисол- лар бор. Бинобарин, шайтонга ёқадиган амалларга мубтало бўлган одам унинг мусиқасига ўйнаётган раққосага ўхшайди. Ичкилик ичгандаги ҳолатни эслаб кўрайлик. Каллага шунақа хаёллар келади, тил шунақа сўзлар ишлатади, оёқ шунақа йўлларга бошлайдики, ҳушёр бўлгач, ўзингизни танимай қоласиз. Фикр тиниқлашган бу- гунги кунда ана шундай баъзи қилиқларим учун ўзим ҳам пу- шаймонман.

Ҳа, дунё, айниқса, Фарб олимлари рўзанинг инсон ву- жудидаги ижобий таъсирини тажрибада тасдиқлаб, фойдаси- ни тан олишган, муолажа тури сифатида тавсия этишган. Бу муборак амалнинг руҳият иқ- лимларини мусаффолаштириш- даги мўъжизалари ҳам бисёрдир. Қаранг, Аллоҳ бандаларига рўза тутишни ўзи учун фарз деб бу- юрган экан, яъни, закотни, намозни, ҳажни ўзингиз учун, рўзани эса менинг учун адо этинг, деб амр қилган экан. Демак, Яратган мусулмонларга ўзига аталган энг буюк неъмат- ни раво кўрган экан. Динимиз- нинг устунлиги, афзаллиги ҳам шу қадарлидир.

Рамазон ойини қойим ўтка- зиб, шунга қаттиқ ишондимки, одам ўзини қўлга олиб тарбия- ласа, дунё асрорини тўла ан- лайдиган даражадаги комиллик- ка эришар экан. Муҳим хулоса- ларимдан бир ана шундай!

Йигирма бешинчи кун

5²⁵. Шу кунгача бир маромда рўза тутиб келаётганим учун Аллоҳга шуқр. Ҳақиқатан, ҳа- ётимда янги кунлар бу кунлар. Бу дамларни заррача азият чек-

май, ранж-алам сезмай ўтказ- дим. Тўғри, тажанг бўлмаслик, ишда ким биландир ади.бадига бориб қолмаслик мумкин эмас, бироқ мен шундай ҳоллардан ҳам қочдим. Маошимни ноҳақ чегириб қолган “руководство”- га ҳам заррача эътироз билди- радим, ҳатто ранжиганимни сездирмадим. Ҳар қандай юл- қинишга тайёр, олишиб чарча- майдиган оғалар эса ҳайрон: “Нега биз билан муҳорабага чиқмаяпти?” Биламан, улар кўплаб ярамас далиллар тўплаб қўйган, шунчалик пасткашлик- ка (қалам ҳаққини ўчириб таш- лаш) бордимми, шунга яраша бошқа пасткашликларни ҳам мўлжаллаб қўйган. Билъакс, ют- қазмадим, барибир, виждон ча- лажон бўлса ҳам, булғаниб кет- ган бўлса ҳам, ичда яшайди-ку: хижолат бўлишди, агар жиддий ён берсам, кечирим сўрашга, ма- ошни қайтаришга ҳам рози эди- лар, шунга ҳам йўл бермадим. Чўнтагим ҳам қуриб қолмади. Наманган ва Фарғонадан китоб- ларимнинг пули келиб қолди.

Кайфиятни тароқ қилишга олиб борадиган бошқа туртки- лар бўлганда ҳам уларни четлаб ўтдим. Шуниси аниқки, ҳозир кўп одам бекорчи, ҳатто бедана уриштириш, ошиқ ўйнашга ўхшаш эрмаги ҳам йўқ. Мабодо имкон берсангиз, сиз билан фронт очиб олади-да, ойлаб, йиллаб маҳкамлашиб юравера- ди. У вақтини мазмунли ўтка- заётганидан хурсанд, сиз эса бу “хурсандчилик”ка умрингиз, ҳаётингиз билан товон тўлайсиз.

Рўзанинг яна бир фазилати одамни ўзини авайлашига ун- даши экан. Бу билан ҳам сало- матлигингизни сақлайсиз, ҳам ҳар қандай пасткашлар билан тенг бўлмай, обрўйингизни юқори тутасиз (чунки мени “Рўза ойида шулар билан пача- килашаманми?” деган андиша тўсиб қолади), ҳам ўз виқорин- гизни ушлаб, ғурурингизни ба- ланд тутишга одатланасиз.

(Охири келгуси сонда)

Йўлдош ЭШБЕК

Чексиздир Аллоҳнинг раҳмати

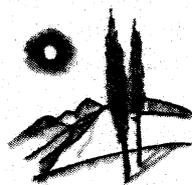

Ҳазрати Билол

Ҳазрати Билолни ётқизар қумга,
Кум эса чўғ каби ёнар-да, ботар.
Теппада мушрик кўз шайдир зуғумга,
Тош ташлар, Тош бағр... дилни уйғотар.
Сесканиб тушади шафақлар, уфқ...
Ҳабаший туфлар қон... рангидай туфук —
Бир «сийлов» мушриклар башарасига.
Ҳақиқат қарамас шажарасига,
Гарчи сен қурайший, гарчи у келган —
Ҳақиқат элидан, ўзи ҳақ элдан,
Кўксига тош босар, дил урар — босқон!
“Аҳад!” деган сасга тўладир осмон.
Ҳар товуш учади баданин юлиб,
Хурлар манглайига кўнар хол бўлиб!
Муслмон диёрлар узра азонлар —
Шафаққа урилар садои шонлар .
Оламни азондай қуршар нурли из,
Уфқ-да порлайди “Аҳад” деб ҳаргиз.
Бироқ дўқ уришар “Айтгин икки деб”,
Найзадай қадалган кўзлар уккидек.
Аслида қўрқоқлар берурлар жазо,
Сазо ўткинчидир, зададир аъзо,
Бироқ сабр билан ошно Ҳабаший,
Самони бўйлайди қадамлар шашти!
Озодлик сасидай янграйди осмон,
Шафақлар титрайди — эсланар азон!
Икки қутб икки ҳовуч мисоли —
Дуолар қилади ҳазрат Билолни!

Чеклангалик

Кўзингиз тушади эълонга ногоҳ:
чекланган жамият,
чекланган уюшма,
титрама, уюшма, қунишма,
Кўнишгин,
Нима чекланмаган?
Эзгу ҳисларингни лашкардай сафла,

Сарфласанг, фақат тинчлик,
Фақат Ватан йўлида сарфла.
Кўлига қарама бировнинг,
Саховат чекланган,
чекланган осмон,
Сўнгсиз коинотнинг сўнгги бор,
Айбдорман деб имзо чек,
саркашлик бекор,
Тургин тек,
Кимнинг айби йўқ,
Калтакларнинг бўлгандай чеки —
Гарчи оз эмас.
Сен бемор,
Қарғанади хотининг секин —
Бу ҳам бир калтак — текин.
Тўланмайди маънавий зарар,
Еган ошинг заҳар,
Кўшни қовоғидан ёғар қор,
Қизинг кўзидан ёмғир,
Фақат онанг жилмаяди
гамгин кўз билан,
Кўнглида қалтироқ,
кўлида дир-дир,
Қай кўчага кирма,
қайга югурма,
бари чеклидир.
Эшак бозорига, марҳамат,
Чек олиб кир,
Фаввога не ҳожат,
Исённи сўндир!
Ва лекин, қувончга ишонма,
Омадга ишонма,
ишонмагин дунёвий бахтга,
Дунёнинг ўзи ҳам чеклидир,
Фақат суян таваккул деган тахтга,
Тадбирини қил
Фақат Аллоҳ вафо қилар аҳдга!
Инсон чеклидир!
Дунёни кўзингга сурма қилма, қўй,
У бир балчиқ каби, у кўп нотоза,

Ёпишма бу фоний ҳуснга,
Ўргат кўзни ниҳон йиғигаю
Дилни ҳузнга.
Чеклидир дунёнинг бидъати, тухмати,
Чексиздир фақат Аллоҳнинг раҳмати!

Зангиота

Ер айланиб турар, ер яшаб турар
Пайғамбарлар сабаб, валийлар сабаб.
Инсон Раззоқ берган ризққа улгурар
Ҳаракат-баракот, толелар сабаб.
Зангиота таёғини тутганман,
Мурғак чоғларимда подалар боқиб.
Болалик шўхлигин ҳам унутганман,
Кенгликлар сурури кўнглимни ёқиб.
Боққанман бу тубсиз кўклар тубига,
Нуқтадек тўрғайлар навосин тинглаб.
Оппоқ булутларни тўзғитиб бир дам
Қишнарди адирда тулпор гижинглаб.
Ўйлардим қайдадир тоғдан нарида
Адолат яшайди, яшайди тенглик.
Бу сўнгсиз осмоннинг мовий қаъридай
Энди кўз ўнгимдан кетмайди кенглик.
Товоним ёрилиб, лабим ёрилиб
Ул тупроқ кўчада чопарманми мен,
Губорсиз чангаларга яна қорилиб,
Беғубор кунларни топарманми мен...
Ҳар қачон бошимда валий оёғи,
Симирдим даштларда раҳмат ҳавосин,
Осмоннинг акси бор сувни симирсам.
Раҳмат булоғига босиб лабимни,
Шафоат шавқида тинмай югурсам,
Ишқ билан тўлдирсам ташна қалбимни,
Бошимда порлатиб оппоқ таёғин,
Ҳайқирсам тоғларни қоқ бўлиб яна,
Ҳар кун кўзга сурсам нурли оёғин,
Кўз юмсам, уйғонсам пок бўлиб яна!

Аҳд

Ажиб мажлис тузамиз гоҳо,
аҳдимизни бузамиз гоҳо.
Ва ўйлаймиз мурод ҳосил деб,
қай муродда сузамиз гоҳо...

Бахт

Берди ким шижоат, ғайрат, вақтини —
эзгулик йўлида беармон кетсин,
мискинга ош берган топсин бахтини,
Аллоҳга бош берган, висолга етсин!

Омонлик бўлсин

Ҳали тарк этмаган шуҳрат балоси,
кибр кириб олган, кўнгил оласи.
Одамдан дунёда нима қоласи?
Кетган омон бўлсин, қолган ҳам омон.

Кетганни билмасмиз не бўлди ҳоли,
фойда бердимикин шуҳрату моли?
Барчага хуш эссин тақдир шамоли,
Кетган омон бўлсин, қолган ҳам омон!

Турли кемаларга тўлмоқда кўк ҳам,
Ерда уруш кетар, кўнгилда мубҳам,
Яқиндир қиёмат, йироқмас кўп ҳам,
Кетган омон бўлсин, қолган ҳам омон!

Қолганда имкон бор, сабр имкони,
Ҳақ бирла биргалик — бу бахт уммони,
Дуо бирла ўнгидир қабр имкони,
кетган омон бўлсин, қолган ҳам омон.

Қолганда имкон бор. Ўзгадан кўра —
ўзингни тафтиш қил, Ўзидан сўра —
сенга инсоф берсин, эй баднафс тўра,
Кетган омон бўлсин, қолган ҳам омон!

Тўқлар тўқ, муҳтожга бергин нонингни,
эҳсон эт, ниҳон эт шуҳрат-шонингни,
Ўзбекистон дегин, майли, номингни,
Кетган омон бўлсин, қолган ҳам омон!..

Тонг

Саҳар ўтиб кетмасин дейман,
кўксимда урилиб туради —
бир қўрқув, ғамини хуб ейман,
кўксимдан кўзимга юради.

Очаман, шарпамас, улкандир,
одамдан, оламдан, жаннатдан.
Покиза кўнгилдан ул камдир,
ул камдир ризою раҳматдан.

Уйкуда ўтмасин бу саҳар, —
ғафлат заҳарида тўлғониб,
Бу тонгда донг қотган бесамар
күёшни кўрмасам уйғониб!

Куръони каримнинг ўн саккизинчи сураси “Каҳф” — “ғор” деб аталади. Унда даҳрий ҳукмдор таъқибидан қочиб ғорга яширинган йигитлар, яъни, “ғор эгалари” ҳақидаги қисса баён этилган. “Эсланг, ўшанда улар ғорга паноҳ истаб боришиб: “Парвардигоро, бизларга ўз ҳузурингдан раҳмат-марҳамат ато этгин ва бизларнинг ишимизни Ўзинг ўнглагин!” деганлар. Бас, Биз ўша ғорда бир неча йил уларнинг қулоқларига уриб (яъни, ухлатиб) кўйдик. Сўнгра (уларнинг ичидаги қанча ухлаганлари ҳақида тортишадиган) икки гуруҳдан қайси бири турган муддатларини (тўғри) ҳисоблаганини билишлари учун уларни уйғотдик. (Эй Муҳаммад,) Биз сизга уларнинг ҳол-хабарларини рўйи-рост сўйламоқдамиз. Дарҳақиқат, улар Парвардигорларига имон келтирган ва Биз имонларини зиёда қилган йигитлардир” (10—13, мазмуни).

Муфассирлар айтишича, Исо, алайҳиссалом, замонларидан кейин Рум давлатларидан бирида

лом, эргашган, унинг ҳали одамлар бузиб юборишмаган шариатида амал қилувчи илк насронийлар бўлишган. Шимоли-ғарбий Онадўли (ҳозирги Туркия ҳудуди)даги Рум ҳукмдори Плиний

АСҲОБИ КАҲФ ИЗИДАН

Дақёнус номли золим шоҳ одамларни бутларга сиғинишга мажбурлар, амрига бўйсунмаганларни ўлдирар экан. (Турк олими Ҳорун Яҳёнинг “Ҳалок бўлган қавмлар” китобида бу золим шоҳ Рум императори Детсий (Decius) деб келтирилади.)

Пайти келиб фуқаролардан бир неча йигит унинг фармонидан бош тортиб, бутларга сиғинишни рад этгани ҳақидаги хабар унга етказилди. Улар саройда сўроқ қилинганида: “Бизлар ёлғиз Аллоҳдан ўзгага сиғинмаймиз”, деб жавоб қилишади. Подшоҳ уларга эрталабгача ўйлаб кўришга муҳлат беради. Йигитлар ўзаро маслаҳатлашиб: “Аллоҳдан ўзгага бўйсунгандан кўра, бу диёрни ташлаб кетганимиз маъқул”, деб тун қоронғусида шаҳарни тарк этишади. Тонгга яқин тоғдаги бир ғорга яширинишади. Эрталаб бундан хабардор бўлган шоҳ аскарлари билан ғор оғзига етиб келади, аммо аскарлар ичкари киришга қўрқинишади. Шунда Дақёнус қочоқлар очлик ва ташналикдан қирилиб кетсин деб ғор оғзини беркитиб ташлашни буюради. Аммо Аллоҳ таоло бу солиҳ ва содиқ бандаларини ҳалокатдан сақлаб, узоқ уйкуга чўмдиради. Улар уйғонганларида орадан уч юз йил вақт ўтган эди. Йигитлардан бири егулик излаб яширинча шаҳарга тушади. Бозорда хариди учун танга узатганида уларни билиб қоладилар. Одамлар Дақёнус анча олдин ўлиб кетганини, ҳозир мўмин, солиҳ бир одам подшолик қилаётганини айтишади.

Бу қисса Аллоҳ таолонинг бандаларни қиёмат куни ҳисоб-китоб учун қайта тирилтириши ҳақ эканига бир далилдир.

Тарих китобларидан маълум бўлишича, ана шу “асҳоби каҳф” — ғор эгалари Исога, алайҳисса-

(69—113 йиллар) император Троянга ёзган мактубида “Императорнинг ҳайкалига сиғинишни рад қилган пайғамбар Исонинг, алайҳиссалом, издошлари қандай жазолангани” ҳақида сўз боради. Худди шундай ҳолатда Аллоҳдан юз ўгириб, “қудратли император”га сиғиниш талаб этилганида имонли йигитлар буйруқни бажаришдан бош тортишади ва шундай дейишади:

“Бизнинг Парвардигоримиз осмонлар ва ернинг Парвардигоридир. Биз Ундан ўзга бирон “илоҳ”га ҳаргиз илтижо қилмаймиз. Акс ҳолда, ноҳақ сўзни айтган бўлурмиз. Ана у қавмимиз эса Ундан ўзгаларни “илоҳ” қилиб олдилар. Улар ўзлари учун (ўша бутларнинг илоҳ экани ҳақида) бирон ҳужжат келтирсалар эди. Бас, Аллоҳ шаънига ёлғон тўқиган кимсдан ҳам золимроқ ким бор?” (14—15, мазмуни).

Илк насронийлар яширинган ғорнинг қаердалиги ҳақида бир неча тахмин-фаразлар бор. Бу ғор ҳозирги Туркиянинг Эфес ва Тарсус шаҳарларида деган фикр ишонарлидир, дейилади.

Ҳорун Яҳёнинг қайд этишича, насронийликнинг деярли барча манбаларида Эфес шаҳри тилга олинади. Бир қатор мусулмон олимлар ва муфассирлар ҳам бу фикрга қўшилишган. Айримлари эса ғор Эфесда эмас, балки Тарсусда деб тасдиқлашади. Барча тадқиқотчилар бир нарсада яқдиллар: ана шу воқеа 250 йили Рум императори Детсий (Детсиан ёхуд Дақёнус) ҳукмдорлиги даврида содир бўлган.

Дақёнус ҳам Нерон каби жуда шафқатсиз бўлган ва Рум “худо”ларига атаб қурбонлик қилиш ҳақида фармон чиқарган, бунинг бажарилгани ҳақида ёзма ҳужжат талаб этган, қурбонлик қилмаганларни ўлимга ҳукм қилган. Исога, алайҳиссалом, эргашган илк

ЯМИН БОБО ЎГИТЛАРИ

насронийлар эса унинг таъқибидан қочиб, шаҳарма-шаҳар, форма-ғор яшириниб юришган. Насроний ва мусулмон тарихчилари тилга олган бу воқеа, кейинчалик унга турли уйдирма ва тафсилотлар қўшиб талқин қилинганига қарамай, тарихий ҳақиқатдир.

Эфес шаҳри насронийлар учун муқаддас жой мақомидадир. Ривоятларга кўра, Исонинг, алайҳиссалом, оналари Биби Марям яшаган уй шу шаҳарда бўлган экан.

Суриялик роҳиб Жеймс Серукнинг (452 йилда туғилган) ана шу воқеага оид ёзма маълумотларидан машҳур инглиз тарихчиси Эдуард Гиббон ўз китобида фойдаланган. Монахнинг ёзувларига кўра 249—251 йилларда Рум империясини бошқарган Детсий етти нафар насроний йигитни таъқиб қилган. Мусулмон олимларининг фикрига кўра, воқеа жойи Афесус ёки Афесос шахридир. Гиббоннинг фаразига кўра, воқеа йирик порт шаҳри, Онадўлининг ғарбида, денгиз бўйида жойлашган Эфесос ёки Эфесда содир бўлган.

Кўплаб мусулмон илоҳиётчилари илк насронийлар яширинган ғор Туркия жанубидаги Тарсус шаҳри яқинидаги Энжалус (ёки Бенжалус) тоғида бўлган деб ҳисоблашади. Атоқли муфассирлардан Ат-Табарий ҳам “Тарих ул-умам” китобида шунини тасдиқлаган. Муфассир олим Муҳаммад Амин ғорни Пенжилусда деб ёзса, Фахриддин ар-Розий Эфесус номи “Тарсус” сўзнинг бошқачароқ айтилиши холос, дейди. Бундан ташқари ал-Байзовий, ан-Насафий, Жалолайн, ат-Тибян каби йирик олимлар ҳам ғор Тарсусда деб ҳисоблашади.

Ушбу сатрлар муаллифи 1992 йили Туркияга сафар чоғида Тарсус шаҳрида бўлиб, ана шу тарихий ғорга боришга муяссар бўлган эди. Тоғ бағридаги тор илонизи йўл ғорга олиб боради. Узоқдан икки минора кўзга ташланади. Уларнинг узунроғи 105 метр бўлиб, Туркиядаги энг баланд минора ҳисобланади ва ҳар икки томонга ярим метрдан оғиб туради.

Етиб боргач, таҳорат олиб, аста ичкарига кирдик. Ғор ичи электр чироқлари билан ёритилган, хийла узун, бир неча бурилишлари бор. Кираверишдаги улкан тош одамлар ушлаб-сийпалайверганидан силлиқ бўлиб қолган. Ривоятларга кўра аслида бу туя экан, йўлни кўрсатмаслик учун ғор оғзига ётиб, тошга айланиб қолган экан. Шундоққина ғор олдида масжид тикланган, у ерда Курьон тиловати, диний суҳбатлар бир зум ҳам тинмайди.

Мўмин йигитлар яширинган ана шу ғор ва унинг соҳиблари шахси ҳамма даврда тадқиқотчилар, муаррихлар, олим ва ҳукмдорларни барабар қизиқтириб келяпти.

Аҳмад МУҲАММАД ТУРСУН

Фарғона туманидаги Аввал қишлоғи пурвиқор тоғлари, шўх сойлари, боғларию сўлим оромгоҳлари билан донг таратган. Аммо унинг шухратини етти иқлимга ёйган нарса фақат булар эмас. Содда, танги, айни пайтда зукко одамларидир. Бундан бир неча йиллар бурун табаррук юз ёшни кўриб вафот этган Ямин бобо ана шундай ажойиб инсонлардан эдилар.

Ямин бобонинг ширин суҳбатлари, ибратли ривоятларини кўп эшитганман. Дин ҳақида гаплашиш тақиқланган йилларда ҳам Ямин бобо одамларни диёнатга, биродарлик, инсоф-адолат, ибодатга чақирар, ёмон амаллардан қайтарар эдилар. У киши “Исломи миллат танламайди”, деган гапни айтишни яхши кўрардилар. Жаноби Пайғамбаримизнинг, соллаллоҳу алайҳи васаллам, ҳатто ҳали Исломи кирмаган яҳудийларга ҳам яхши муомалада бўлганлари, қоратанли занжини ҳам ҳурматлаб юқорига ўтказганлари ҳақида ривоятлар сўзлаб берардилар. Яҳудийми, насороми ё бошқа дин аҳллари — улар мусулмонлардан фақат адолат кўришлари лозим деб насиҳат қилардилар.

Ушанда Ямин бобонинг гаплари бизга тушунар-сиз туюлган бўлса-да, кейинчалик динимиз тарихидан хабардор бўлгач, у киши нечоғли ҳақ гапларни айтганларига ишонч ҳосил қилдик. Дарҳақиқат, Исломи миллат танламайди. Мўмин-мусулмонлар насл-насаби, ирқи ва миллати, бой-фақирлигидан қатъи назар, бир-бирлари билан биродардирлар. Амриқодаги бир мусулмоннинг бошига бало ёғилса, Туркиялик мусулмоннинг ичи ачийди. Олмонияда бир немис Исломи динига мушарраф бўлса, унинг малайзиялик диндоши чин дилдан қувонади. Исломи барча инсонларни умумий шариатга чорлайди.

Пайғамбаримиз Муҳаммад, соллаллоҳу алайҳи ва саллам, Исломининг илк даврларида араблардан бошқа миллат вакиллари ҳам катта ишонч ва эҳтиром кўрсатганлар. Форс элидан ҳақиқат излаб келган Салмони Форсийни қуллик исканжасидан мусулмонлар қутқариб олишди. Кейинчалик у Пайғамбаримизнинг, соллаллоҳу алайҳи васаллам, энг яқин сафдошларидан, содиқ дўстларидан бирига айланди. Ёки Билол Ҳабашийни олиб кўринг. Қоратанли қул Исломи шарофатидан Расулulloҳнинг, саллаллоҳу алайҳи ва саллам, содиқ саҳобаси, Исломининг биринчи муаззини бўлди. Бундай мисолларни кўплаб келтириш мумкин.

Ҳа, Исломи ҳамиша бағрикенгликка, биродарлик, миллати, ирқидан қатъи назар, аҳил ҳаётга даъват этиб келган. Дунёдаги турли миллат вакилларининг “Ла илаҳа иллаллоҳ” дея шаҳодат бераётганлари, мусулмон бўлаётганлари Исломининг ана шундай адолат ва бағрикенглик дини эканидан далолатдир.

Тешабой ҳожи ҚОДИРОВ,
Ўзбекистонда хизмат кўрсатган
маданият ходими, уруш фахрийи

ЧИН ДИЛДАН ИСТАСАНГИЗ...

Хўжайиним ҳар доим: “Сиз намоз ўқийсиз, мени ҳам дуо қилинг, ишларим юришсин...” дер эдилар-у, лекин ўзлари ҳеч намоз ўқишга бўйин эгмас эдилар. Анча юқори мансабларда ишлаганлариданми, билмадим, ҳар қалай, “ҳозир ишларим кўп”; “қарисак, нафақага чиқсак, кейин бошлармиз...” қабиладаги баҳоналари бўлар эди.

Бир кун хўжайиним кўпроқ суюядиган неварамиз касал бўлиб қолди. Ўшанда у кишига: “Адажониси, сиз ҳам таҳорат олиб, намоз ўқинг, неварангиз ҳақиқа дуо қилинг”, дея ялиниб-ёлвордим. Аммо ҳеч садо чиқмади. Аксинча, “Сиз кўпроқ дуо қилиб сўранг”, дедилар-у, ишга шошилдилар.

Ўшанда қанчалик ўксинганимни биргина Аллоҳ билади. Йиғлаб-йиғлаб олдим. Бир кун келиб хўжайиним ҳам ҳидоят топишига умид қилиб яшашгина мени руҳан тетиклаштирар эди. Кечалари туриб, нафл ўқирдим, хўжайиним, неварам ҳақиқа дуолар қилардим. Изтироб чекканимда, ёлғизланиб қолганимда суянчим, эшитгувчим Аллоҳ бўларди. Дардимни тўкиб-тўкиб солганимда ҳам тинглагувчи ёлғиз У эди. Мен чин дилдан истадим. Чин дилдан холис ниятда сўрадим, алҳамдулиллаҳ, ниҳоят дуоларим ижобат бўлди. Ҳа, ҳа, жуда чиройли бир тарзда ижобат бўлди.

Ўтган йили менга ҳам ҳаж сафарига бориш насиб этди. Хўжайиним менга маҳрам бўлдилар. Ҳажга нечоғлик шо-

шилмай, алланечук хавотир мени қийнади. Чунки хўжайиним ибодатдан кўра кўпроқ сайр-саёҳатни ният қилган эдилар. Анча-мунча пул олдилар, баъзи ашёлар билан каттагина сумкани тўлдирдилар.

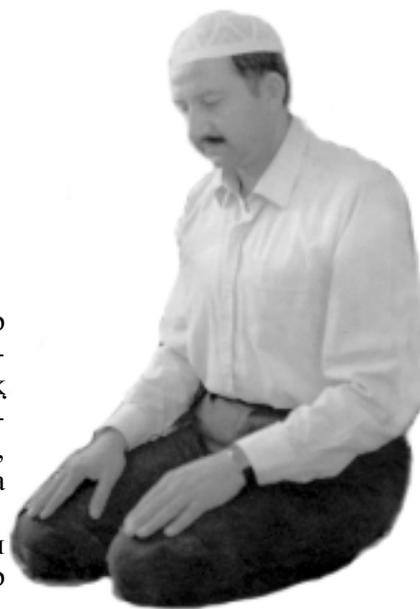
Орзиқиб қутилган кун ҳам келди. Учқоқда парвоз қилар эканмиз, муборак масканлар салобатидан вужудимни титроқ босар эди. Алланечук энтикиш билан хўжайинимга қарайман. Улар ҳамон бамайлихотир ўтирардилар. Ўз-ўзимга пичирлайман: “Худо хоҳласа, ҳаммаси яхши бўлади”.

Маккага бориб тушган кунимиздаёқ хўжайиним дўконларни айлана туриб, ҳалиги сумкани йўқотиб қўйдилар. Мен бу ҳодисага асло оғринмадим. Бироқ хўжайинимнинг бир оз жаҳллари чиқиб юрди. Бу йўқотиш беҳикмат эмаслигини кейинроқ билдик.

Пулсиз, ортиқча ташвишларсиз қолган хўжайиним энди хайрли ўйларга ҳам берила бошлаган эдилар:

— Ойиси, бу ерга ҳам ҳожи, ҳам сайёҳ бўлиб бораман, деб ният қилганим Худога ёқмади, шекилли, бор-будумни йўқотдим. “Бандасининг ҳамма истасани бўлавермайди”, дегани-да бу! Шундай муқаддас жойларга келиб, охиратни ўйламай, дунё ташвишида юрганнинг жазоси бу!.. Аллоҳим, ўзинг кечир мендай гумроҳни...

Хўжайиним яна нималарнидир афсусланиб сўзлардилар. Мен эса қувончдан кўзларим

ёшланиб, беихтиёр: “Аллоҳга беадад шуқр”, дея тинмай пичирлардим. Назаримда, бу уларнинг ҳидоят сари ташлаган биринчи қадамлари эди...

Шундан сўнг хўжайиним билан ҳаж арконларини бирга-бирга адо этдик. Имкон қадар кўп ибодатлар, дуолар қилдик, тилаклар билдирдик. Бир-биримизга суяндик, бир-биримиз билан имонлашдик. Мен бу кунларни қанчалар интиқиб кутган эдим. Қуръони карим оятлари ваҳий этиб туширилган, Расулulloҳнинг, соллаллоҳу алайҳи ва саллам, қадамлари теккан, масжидлари, равазалари бўлган заминда фарзандларимнинг отаси — азиз кишим билан ёнма-ён ибодат қилиш ҳаётимизнинг унутилмас саҳифаларига айланиб қолди.

Ҳар гал фарз намозларида хўжайинимга иқтидо қиларканман, ўша гўзал кунларда юрагимни тўлдирган туйғулар яна қайтиб келгандек бўлади ва бу самимият бутун вужудимга титроқ солади.

МАВЛУДА,
Тошкент

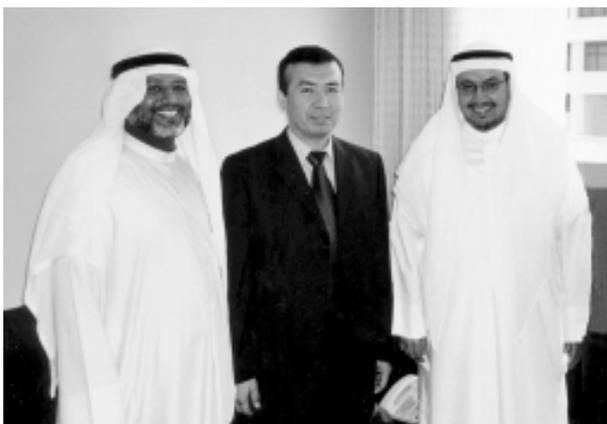
Кейинги йилларда Ўзбекистон Муслмонлари идораси тизимидаги таълим муассасаларининг хорижлик ҳамкорлар билан алоқалари тобора кенгайиб бормоқда. “Кўкалдош” мадрасаси мудири, Қувайт халқаро Ислоом хайрия жамғармаси Ўзбекистон бўлимининг раиси Абдулҳаким қори МАТҚУЛОВ бу ҳақда мухбиримизга қуйидагиларни гапириб берди:

қанд вилоятида масжидлар қурилишига ёрдам бериш шу тадбирлар жумласидандир.

Жамғарма миллати ва динидан қатъи назар, ёрдамга муҳтож барча кишиларга, айниқса талабалар ва етимларга моддий-маънавий кўмак беради. Бутун дунёда 438 милён муҳтож кишилар жамғарма ёрдамидан фойдаланётган бўлса, шулардан ўн фоизи бошқа динлар вакиллари дир. Фурсати

ХАЙРЛИ ИШЛАРГА ШОШИЛИШАР ЭКАН

— Қувайт халқаро Ислоом хайрия жамғармаси дунёнинг кўп мамлакатларида фаолият олиб боради. 2003 йил май ойида жамғарма бош директори Иброҳим Ҳассабаллоҳ Ўзбекистонга келган, жамғарма томонидан масжидлар қурилиши, мадрасалар фаолиятига кўмаклашиш борасида амалга оширилаётган ишлар билан танишиб кетган эди.

Яқинда эса, жамғарманинг турли минтақалардаги вакиллари Қувайт давлатида амалий учрашув ўтказдилар. Биз ҳам жамғарма раиси Юсуф Ҳажжий, Осиё бўлими бош директори Дуайж Халаф Ҳасан аш-Шаммарий, шунингдек, Қувайт Вақф ишлари вазирининг вакили, жамғарманинг Осиё бўлими раиси Одил Абдуллоҳ ал-Фалоҳ ва бошқалар билан суҳбатда бўлдик. Суҳбатдошларимиз, аввало, Имом ал-Бухорий, Имом ат-Термизий каби алломалар етишиб чиққан диёрда жамғарма қайта иш бошлаганидан мамнуният билдиришди. Жумладан, Доктор Одил Абдуллоҳ ал-Фалоҳ Рамазон ойини чиройли ўтказишда, Рамазон ва Қурбон ҳайитларини нишонлашда Ўзбекистон бўлими кўрсатган саъй-ҳаракатларни юқори баҳолади, янги режа ва таклифларни маъқуллади. Дуайж Халаф Ҳасан аш-Шаммарий эса, келгусида жамғарманинг Осиё муслмонлари бўлими ва Ўзбекистон Муслмонлари идораси ҳамкорлигида бир қатор хайрия тадбирлари белгиланганини таъкидлади. Самарқанд ва Сурхондарё вилоятларида бештадан кудуқ қазиб, ичимлик суви чиқариш, боқувчисини йўқотган етим болаларга моддий, маънавий ёрдамни кучайтириш, Тошкент Ислоом институти, “Кўкалдош” ва Хадичаи Кубро мадрасаларининг аълочи талабаларига берилаётган махсус стипендиялар давомийлигини сақлаб, миқдорини ошириш, Хадичаи Кубро аёл-қизлар мадрасаси ётоқхонасини қуриб битказиш, Республикадаги Ислоом олий ва ўрта-махсус таълим даргоҳлари учун Қуръони карим ва ҳанафий мазҳаби дарсликларини келтириш, нашр эттириш, Тошкент шаҳри ва Самар-

қанд жамғарма баҳонасида Қувайт давлати, қувайтликлар ҳақида икки оғиз айтиб ўтсам.

Қувайт дунёдаги бой мамлакатлардан бири. Фуқароларнинг турмуш даражаси юксак. Бизни қувайтликларнинг хайрли, савобли ишларга шошилишлари жуда қувонтирди. Кимдир кўприк қурдирган, кимдир йўлни таъмирлатган, яна кимдир таҳоратхонага сув тушириб бер-

ган ва ҳоказо. Қувайтликлар орасида “девония” қилиш удуми кенг ёйилган. Бу удум биздаги ифторлик эмас, “гап”ларга ўхшаб кетса-да, унга ҳеч ким атай таклиф этилмайди. Дастурхонга ноз-неъматлар қўйилган, эшиклар катта очиқ туради. Таровех намозидан кейин муқимми-мусофирми, хоҳлаган кишилар кириб, таомланиб, қаҳва ичиб яхши суҳбат қуриб ўтиришлари мумкин. “Девония”лар йил бўйи давом этса-да, Рамазон ойида айниқса кўпайиб кетар, ҳатто давлат ҳисобидан ҳам жуда кўп ана шундай дастурхонлар ёзилар экан.

Жомеъларда Қуръон хатмлари бўлаётганини кўрдик. Сомеълар бизнинг масжидларимиздагидек кўп эмасди. Аммо Қуръони каримга ихлосмуҳаббат, устозларга ҳурмат катта экани шундоқ кўриниб турарди.

Қувайтликларнинг Ўзбекистонга қизиқишлари кучли экан. Кўплари, қани энди сайёҳлик авиарейслари очилса, борар эдик, деб истак билдиришди.

Кейинги йилларда биздагидек, Қувайт таълим тизимида ҳам катта ислохотлар қилинди. Мактабларда Ислоом асосларини ва инглиз тилини ўқитишга жуда катта эътибор берилар экан.

Хуллас, қувайтликлар ўтмишни англаш, бугунги кун ва келажакни қуришда Қуръони каримни дастуриламал деб билишади. Уларнинг яхшилик қилишга шошилишлари ҳиммат ва самимиятлари бизнинг халқимизникига ухшаш фазилатдир.

Абдул ЖАЛИЛ
ёзиб олди.

Эркин МАЛИК

МАМАРИЗО ТОҒАНИНГ САБОҚЛАРИ

— Э... ҳозирги болалар бола бўлмади... эссиз...

— Боламас, бало десангиз ҳам ҳаққингиз кетади, ҳа.

— Бунчалар безбет бўлмаса булар, уят, ҳаё қолмади-я!

Шунга ўхшаш афсус-надоматларни эшитиб қолсам, болалигим ёдимга тушаверади. Биз ҳам шунчалар бебош, беҳаёмик? Катталар бизлардан нолиб, ёзгиришармиди? Нашавандлик, гиёҳвандлик муаммолари-чи?

Ҳаммага равшанки, бола тарбияси ҳамма замонларда ва маконларда уч олам бағрида шаклланиб, камолга етган. Яъни — оилада, мактабда, жамоат орасида.

Ҳозир энг кўп муаммо келтириб чиқараётган — кўча, атрофмуҳит бўлиб қолди. Бу ўз-ўзидан равшан: оилада ота-она назорат қилади, мактабда ўқитувчи. Кўчада — жамоат орасида-чи? Болаларнинг бу ердаги ҳаётига ким кўзқулоқ бўлади? Дарвоқе, ўзимиз ҳам болалигимизда шу уч олам имтиҳонларидан ўтгандик-ку!

...Ҳа, биз катталарни кўрганда нимагадир сипо тортиб қолардик. “Бирор ишингиз йўқми”, деган бир ифода бўларди юз-кўзимизда. Мабодо, иш буюриб қолинса, суюниб кетардик. Оёғимиз олти, кўлимиз саккиз бўлиб кетарди.

Шунга яраша “Ҳа, баракалла, умрингдан барака топ, отангга раҳмат” каби мақтовлардан оғзимиз ёйилиб, бир қоп семирардик. Шуларни эслар эканман, хотиралар уммони ичидан бир ажойиб нурли сиймо жилмайганича чиқиб келади. У кишини каттаю кичик Мамаризо тоға дердик.

Тоға қишлоғимизнинг домласи эдилар. Лекин у кишини ҳеч ким домла демасди. Энди билсам, бу сўз ҳам у пайтларда қатағонга учраган экан. Тоғани ўзлари тенги кишилар билан камдан-кам кўрардик. Масжидда, маъракада,

тўйларда демаса, у киши нуқул далада — колхозчилар орасида бўлардилар. Мамаризо тоға ҳаммага ўхшаб эгат олиб, чопиқ қилмасдилар. Дала уватларида сув қулоқларини тузатиб, тутларни бутаб юрардилар. У киши шу атрофда бўлсалар, далада қандайдир хотиржамлик, босиқлик ҳукм сурар, шаддод аёлларнинг оғзидан боди кириб, шоди чиқмас, гапирадиган бўлишса ҳам орқа-олдиларига бир қараб олишарди.

Мамаризо тоға эрталабки нонушта, тушлик, толмачой пайтларида ҳам катталар билан ўтирмасдилар. Биз болаларнинг ёнига келиб чўкардилар. Ёки бизни ёнларига чақирардилар. Қараб туриб тўрға чиқиб қолардик. Бошқалар Мамаризо тоғадан юқорига ўтолмасди. Мана шу ишлари билан болаларниям ҳурматини жойига қўйлик, демоқчи бўлганлари аниқ. У киши “болалар жаннатнинг райҳонлари, болалар Аллоҳнинг неъматидир”, деган ҳадисларни билгандирлару, баралла айттолмаганлар. Пайғамбаримиз, соллалллоху алайҳи ва саллам, суннатларини ўз ҳатти-ҳаракатлари билан бошқаларга етказмоқчи бўлганлар.

Мамаризо тоға билан ёнма-ён ўтириш биз-болалар учун анчамунча ноқулайлик тугдирарди. Ўтириш-туришимизни тузатишимиз керак бўларди. Уйдагидек шошиб-пишиб нон чайнашлар, хўриллатиб чой ичишу қошиқни товоққа тарақлатиб уришлардан иложи борича тийилишга ҳаракат қилардик. Домла бува ҳар нон тишланларида, товоққа қошиқ урганларида сездирайгина “бисмиллоҳ” деб қўярдилар. Биз бўлсак эшитсинлар, деб овозни баралла қўйиб айтардик.

Мамаризо тоға жуда камгап одам эдилар. Лекин улар нима десалар, бажо келтиришга тири-

шардик. Биз учун энг азоблиси овқатдан бўшаган идишга чой қўйиб, чайиб ичиш бўларди. Айниқса, катта қозоннинг угра ошидан кейин чайиндини ичиш қийин эди. Аммо шундай қилинса, Худо бизга жаннатдан битта уй қуриб беришини тоға айтган эдилар. Шунинг учун бу ишни намойишкорона бажаришга ҳаракат қилардик. Тоға билан бирга таомланишнинг мазза томонлари кўп эди. Овқатланаётганида “чай обке, исиб кетдик, елпиб қўй, идишимни ювиб ке”, деган гаплардан қутулиб қолардик.

Яна мазза томони — куноракунда устига шакар сепилган қатлама, ёғда пишган чалпақлар келиб турар, “Еб, Қурьон ўқиб юборинг”, деб тоғадан илтимос қилишарди. Бу мазали таомларни Мамаризо тоға олдимишга қўйиб, ўзлари чимдинибгина ўтирардилар. Биз иштаҳа билан пок-покиза туширардик. Кейин тоға шундай тиловат қилардиларки, юракларимиз юмшаб, кўзларга ёш келарди.

Кўпинча тушки овқатдан кейин колхозчилар мудраб олиш учун ўзларини соя-салқинга олишарди. Биз шундоққина дала шийпони ёнидаги катта ариққа қараб чопардик.

Қанчалик малол келмасин, албатта, авратпўш билан сувга тушардик. Бўлмаса ҳализамон орқа-орқа Мамаризо тоға келиб қолишларини кўнглимиз сезарди. У киши эшагини етаклаб келиб, суғорар, чўмилишларимизни қизиқиб томоша қилардилар. Шунда оғзимиздан бепарда сўзлар чиқмас, бир-биримизнинг гашимизга тегадиган қилиқлардан тийилардик. Ишқилиб, тоға далада бўлсалар, у кишига бўладиган ҳурмат ва эҳтиромнинг ярим шабадаси бизга ҳам тегиб турарди. Эҳтиётсизликдан бирон-бир гўзани чопиб қўйган болани кетмон билан чопиб ташлашга тайёр биджаҳл табелчи ҳам бир поғона паства тушиб, муомала қиларди. Тоға бўлсалар танамиз яйраб, эркин-эркин нафас олардик. Киши билмас ҳолда тоғанинг арзандасига айланардик.

Баъзан бошқоронғи ёш келинлар довучча, қурт, қоқ шўртанг гўштми, балиқми топиб келишни илтимос қилишар, айланиб-ўрғи-

либ кўлимизга чақа тутқазिशарди. Биз тўпланиб, қишлоқда кимнинг боғига тушишни, кимнинг томига чиқишни режалаб қолардик. Шундай пайтларда “Ҳа, хумпарлар, ҳаммасидан хабардорман”, дегандек Мамаризо тоға кўриниб қолардилар. У кишини кўриш билан Худо эсимизга тушиб, кўрқиб кетардик, дарров ниятимиздан қайтардик.

Энди билсам, домла буванинг биз болалар атрофида чалғиб юришлари бекорга эмас экан. Бировлар “Бу дунёда нима деб юрибман, болам-чақам деб юрибман-да”, деб айюҳаннос солишаркан, “Бола эртамиз, чирокбонимиз”, деб кўкракка уришаркан, болаларни балога чиқариб, ҳасратларидан чанг чиқар экану бирортаси Мамаризо тоға бўла олмас экан.

Биз, катталарнинг фожиаси шундаки, болалар орасига кириб боришни ўзимизга эп билмаймиз. Аксинча, улар ҳузуримизга келсин, деймиз, энг осон йўли — уларни жим бўлиб ўйнайдиган жойлардан тўсамиз. Бола эса гулзорга талпинган парвонадек ўша ёққа интилаваради. Нимага қизиқиши, нимадир билан бандлиги, ўртоқлари кимлиги билан қизиқмаймиз. Энг ёмони — ўша ўйингоҳ кўзимизга бало-қазодек кўринаверади. Охир-оқбат уни йўқотиш, бекиттириб қўйиш ҳақида ўйлай бошлаймиз. Бу ўйингоҳларнинг замонавий номлари компютор ўйинхонаси, видеотека, корт, стадион ва ҳоказолар.

Бир сафар қизиқ бўлди. Ҳар кунни тушлик дастурхондан толма-чойга деб бир бурда-ярим бурда нон ортириб кўярдик. Ҳар биримизнинг бир хил катталиқда халтамиз бўларди. Шу десангиз, биттамизнинг халтамиздаги насиба йўқолиб қолди. Бир-биримизни айблаб, ёқа бўғишга бордик. Мамаризо тоға келиб қолдилар. Арз-дод

қилган бўлди тинчидик. “Ким ўғри?” деган масала очиқ қолди. Жим-жим ўтириб толмачойни ичдик. Нони йўқолганнинг ҳам қорни тўйди. Нафсимиз ором олди.

Бироқ орадаги гашлик ўртадан кўтарилмади.

Дастурхонга фотиҳа ўқилгач, тоға бармоқлари билан соқолини узоқ тараб ўтирдилар-да, учта нон халтани сўраб олдилар. Уларни тескари ағдариб, ҳар бирига марза четигадаги майин тупроқдан тўлар-тўлмас қилиб солдилар. Халтачаларнинг оғзи боғланди. Шундан кейин халтачаларга ишора қилиб дедилар:

— Яхшилаб эшитиб олинглар, Худойимнинг марҳамати кенг, бандасини дунёга келтирар экан, ҳар бирига мана шунчадан бир хил насиба улашади. Бировни ортиқ, бировни кам қилмайди. Энди халтачаларни уч тарафга қараб отинглар-чи.

Халтачаларни салмоқлаб туриб отдик.

— Обкелинглар.

Обкелдик. Тоға халталарни кўздан кечирдилар-да:

— Учовиям бус-бутун-а, — дедилар.

Мамаризо тоға битта халтачадаги тупроқни иккита халтачадаги тупроқнинг устига босиб-босиб солдилар. Халтачалар тиқмачоқдек бўлиб тўлди. Оғзини зўрға бўғиб боғладилар.

— Ана энди манави икковини улоқтиринглар-чи, — дедилар синовчан бир назарда.

Халтачалар боягидан оғирлашган эди. Бор куч билан улоқтирдик.

— Энди бориб опкелинглар.

Не кўз билан кўрайликки, халтачалар ёрилиб кетган экан. Эгаларининг қовоқ-тумшуги тушиб кетди. Мамаризо тоға “Шундай бўлишини билгандим”, дегандек, жилмайиб қўйдилар. Халтачаларнинг чангини яхшилаб қоқдилар-да, дўшиларининг кизагидан игна, ип олиб уларни ҳафсала билан тика бошладилар. Биз нималар

бўлганига тушунмай, тоғанинг ҳатти-ҳаракатларини қизиқиш билан қузатиб ўтирардик.

— Хў-ўш, — дедилар улар ҳамон синашта оҳангда. — Билдиларингми, тўрвалар нимага ёрилиб кетди?

— Тупроқ кўплик қилди-да, — дея чайналдик.

— Баракалла. Ўнг қулоқларинг билан ҳам, сўл қулоқларинг билан ҳам эшитиб олинглар, бировнинг ҳаққи бировга кўплик қилади. Кимки бировнинг ҳаққига, бировнинг молига кўз олайтирса, унинг ҳам қорни мана шундай тарс ёрилиб кетади. Эрта кунда ўзининг насибаси ўзига буюрмай, тўнғиз кўпади.

Шу пайт мўмин-қобил бир ўртоғимиз кўзлари олайиб, бир шишинди-да, дод деб ўзини ерга отди. Маълум бўлдики, нонни ўша ўғирлаб олган экан. Энди қорним ёриладими, деб йиғларди бечора.

Мен Мамаризо тоғанинг тарбиясини олиб ўсган кўпгина дўстларимни биламан. Аллоҳнинг марҳамати билан улар ҳаётда қаттиқ қоқилмадилар. Раҳбарлик ишларида ишлашди. Ҳамон ишляптилар. Улар давлатнинг ҳам, кўпчиликнинг ҳам ҳаққига хиёнат қилишмади. Имон ва эътиқодларини ҳаёт тарозусининг бир палласига, ҳаё ва ҳалолликни иккинчи палласига қўйиб яшаб келишяпти. Бунинг замирида беғубор болалик, меҳнат билан тўлибтошган далалар, чанг кўчалар ва Мамаризо тоғанинг сирли ибрат мактаблари ётибди.

Мамаризо тоға диндор оиладан бўлгани учун Андижондан Қовунчи тарафларга бадарға қилинганлардан эди. У киши ўзини сарсонсаргардон қилиб қўйган ўша тузумни зимдан ёқтирмасдилар. Бугунгидек дин ва диёнат эркин бўлган кунларни соғинган бўлишлари турган гап. Бир кам дунё деганларидек... энди у киши йўқ. Лекин шу нарса равшанки, Мамаризо тоғалар орамизда кўп. Уларсиз на бугунимизга барака кирари ва на эртамиз обод бўлади!

Овоз беринг, қайдасиз бугуннинг Мамаризо тоғалари?

Фан ва санъатдаги ривожланиш, афсуски, асримиз инсонига ўзлигини унуттирди. Ҳолбуки, фан нақадар тараққий этса этсин, инсонни инсон қиладиган қадриятлар, фазилатлар ўзгармаслиги, ўша-ўша ўринларини сақлаб қолишлари лозим эди. Ахлоқли одам ҳар асрда мақбул, манзур, ифатсиз кимса ҳар даврда ёмон, номаъқул ҳисобланиши керак эди. Нимагадир бундай баҳоланмади. Фан ва илмий тараққиёт билан ахлоқий чўкиш ўртасида гўёки бир мутаносиблик борлиги маккорона, писмиқона талқин этилди ва этилмоқда. Ва бугунги кунда «саноат ва фанда илгор, аммо ахлоқан тубан» Фарб инсонини фазилат ўрнаги ўлароқ қабул этувчи ёшлар ҳам пайдо бўлди.

Учинчи бир тоифа инсонлар ҳам борки, улар мазкур саволларнинг жавобини топишга интилади, ўқийди, ўйлайди, фикр қилади, ўрганеди, сўраб-суриштиради ва ниҳоят англайдики:

«Инсонлар ҳам гоёсиз эмас, бу олам ҳам эгасиз эмас. Ҳар борлиқ бир тақдирнинг режаси ва бир Қудратнинг ижоди билан вужудга келмоқда...

Қуёшнинг чиқиши ва ботиши каби, ҳар жонлининг дунёга келиши ва ундан кўчиши ҳам мукамал бир низом, ниҳоясиз бир илм билан бўлмоқда.

Қуёш ҳам бир Қудратга доир, ой ҳам, юлдузлар ҳам...

Инсон ҳам бир низомга тобеъ, булбуллар ҳам, гуллар ҳам...

Барча бу келаётганларни бир Келтирувчи ва бутун бу кетаётганларни бир Жўнатувчи бор.

Юлдузларни ўрнатган, сайёраларни айлантирадиган, инсонлар-

ҲАҚИҚАТ НИМАДИР

(Давоми. Бошланиши 14-бетда)

ни кездирадиган, балиқларни суздирадиган фақат ўша илм ва қудрат, ирода ва ҳикмат эгасидир...

Сен, Хулё, шу учинчи тоифанинг аъсосисан. Чунки ўйлаёсан, излаёсан ва сўраёсан. Бунини бир фурсат бил ва ундан унумли фойдаланишга интил...

Ўткинчи, алдамчи ва кўпи самимиятсиз бўлган илтифотларда бўғилма. Бир нутфа сифатида бошланиб, мурда сифатида ниҳояланувчи бу дунё ҳаётида бир йўловчи каби, бу меҳмонхонада бир мусофир каби умр ўтказ.

Фақат бугунингигина ўйлашни ташлаб, умрингдан самарали фойдаланишга урин. Шу қисқагина умр инсонларга ёрдамлаш, ишла, ҳаракат қил, қозониб-сарфла, иш топ, турмуш қур, кексайиб қарилик гаштини сур. Бироқ унутмагинки, сен бу дунёга на турмуш қургани, на қарилик гаштини сургани ва на ўлгани келгансан...

Бир нуқтага қисқагина ишорат қилиб, мактубимни тугатмоқчиман:

Ҳақиқатни топмоқчи бўлсанг, муҳитнинг таъсиридан ўзингни қутқармоғинг керак. Жамиятни ҳақиқатнинг ягона ўлчови деб ўйлаш хато. Кўпчиликка эргашиш инсонни ҳар доим ҳам ҳақиқатга олиб боравермайди...

Ҳақиқат нима бўлса, шудир. Шахс ҳам, жамият ҳам фақат унга эргашмоқ билангина ҳақиқатгўй бўладилар. Бошқача айтганда, ҳақиқат жамиятга ёки шахсга тобеъ эмас.

Атрофингга шундай бир кўз ташла: жонсиз борлиқлар жонлилардан кўп, шундай эмасми? Аммо мўъжизавийликда бутун жонсизлар олами биргина чумолининг биттагина оёғичалик бўла олмайд.

Жонлилар оламида ҳам ҳайвонлар инсонлардан бир неча бор кўп. Аммо бутун ҳайвонларни бир

ерга тўпласанг, бир болага тенг кела оладими?

Инсонлар орасида жоҳиллар (омилар) олимлардан кўп. Лекин минглаб жоҳил бир олим билан баробарми?

Шундай экан, сен ҳам кўпчиликка эргашиш фалсафасини бир тарафга от, ҳақиқатни топишга интил. Уни топганинг он этакларига ёпиш ва асло айрилма.

Салом билан...

Ўн беш кундан кейин жавоб ҳам келди. Ифодаларидан тараддуд қоришиқ мамнуният ҳисси сезилиб турарди. Хулё мактубининг бир ерида: «Инсонларнинг барчаси ҳақиқатни топишда тенг имконга эга эмасми? Эга бўлса, ҳамма нега айни нуқтага бирлаша олмапти? Эга бўлмаса, бунини қандай изоҳлайсиз?» дебди.

Орқасидан шундай бир изоҳ келтирибди:

«Иншааллоҳ, бу ифодаларимдан бир эътироз ва исён маъноси чиқмас. Самимий айтяпман: ягона мақсадим ҳақиқатни билиш... Қолаверса, шуни ҳам таъкидлаб ўтмоқчиман, бу тур саволлар фалсафа таълими олган бир қизгагина хос деб ўйламанг. Мен кўришган кўпгина ёшларнинг бошларида шу ва шунга ўхшаш саволлар бор. Фақат улар бу саволлар ҳақида чуқур ўйлашмайди. Эътиборсизликдан, бепарволикдан аҳамият беришмайди.

Эътироф этаман, сиздан сўраган саволларимнинг бир қисмини бир пайтлар дўстларим ҳам мендан сўрашган эди. Кейинроқ ўйлаб кўрсам, баъзилари қасдан шунақа саволлар сўрашар экан. Нима бўлганда ҳам, энди буларнинг жавобини топмоқчиман».

Мактубининг охирида бир мактабда ишлаётганини ёзибди ва: «Хатингизни касбдошларимга ҳам ўқиб бердим. Билмадим, тўғри қилдиммикан?» деб сўрабди.

Мактуб қўлимга текканида,

иккинчи хатимни ёзмоқчи бўлиб турган эдим. Унга бу мактубда ҳақиқатдан сўзламоқчи эдим. Аммо энди у янги бир савол билан қаршимга чиққан эди. Бир муддат, мактубни режаллаганимдек ёзсамикан ёки аввал Хулёнинг янги саволига жавоб бериб ўтсаммикан, деб тарадудландим.

Ниҳоят, илоҳий адолат билан алоқадор саволининг жавобини кейинги хатларимда ёзишга қарор бердим. Ҳозир эса...

Иккинчи мактуб

«Ҳақиқатни излаган Хулё!

Аввало, сен ҳақингда заррача ҳам тарадудим йўқлигини билдириб ўтмоқчиман. Бу каби саволларни сўрасанг эмас, балки ичингда сақласанг хафа бўламан. Мактубларимни ҳамкасабаларингга ўқиб беришингга келсак, бунинг ҳеч бир зарари йўқ.

Илгари сўз берганимдек, бу мактубимда ҳақиқат ҳақида сўз юритаман ва, керак бўлса, кейингисини ҳам шу мавзуга бағишлайман.

Аввало, шуни таъкидламоқчи-манки, ҳақиқатни излаётган одамнинг бошида бир талай саволлар бўлади:

Бу коинот эгасизми? Эгаси бўлса, у ким? Унга қандай ишоним керакки, бу ишончим ҳақ бўлсин?

Инсон боши ва охири «ҳеч»-дан иборат, вазифасиз, масъулиятсиз, эгасиз, беҳуда бир борлиқми? Ундай бўлмаса, инсонийликнинг ҳақиқати нима? Уни қандай билишим ва баҳолашим керакки, ҳақиқий маънода инсон бўлайин? Яъни, инсонийликнинг ҳаққини адо этиш учун нималарни гапиришим, қандай ўйлашим, қайси ўлчовлар доирасида турмуш қуршим ва қандай яшашим лозим?

Жинсиятнинг, эркак ва аёл тунчаларининг ҳақиқати нима? Уларга қай даражада аҳамият беришим керак?

Севги ва кўрқувнинг ҳақиқати нима? Бу ҳис-туйғуларни асл ғояларига мувофиқ қўллашим учун кимни қандай севоғим ва кимдан қандай кўрқоғим керак?

Қизиқшининг, мароқнинг, андишанинг, умиднинг, шафқатнинг, марҳаматнинг ва яна кўпгина ҳис-туйғуларнинг ҳақиқати

нима? Қандай ҳаракат қилсам, буларни ҳақиқий ғоялари йўлида ишлатган бўламан?

Мана, Хулё, ҳақиқатни излаётган бўлсанг, шу ва шунга ўхшаш кўпгина саволларнинг жавобини топиб, қалбингни, ақлингни, ҳис оламингни ва ниҳоят ҳар турли ҳаракатларингни унга кўра тартиблаб, унга мослаштиришинг керак. Татбиқотга таянмаган ҳақиқат изланиши инсоннинг ўзини ўзи алдашидан бошқа нарса эмаслигини яхши билиб ол.

Юқорида мен айтиб ўтган саволларга фарқли ва ҳатто бир-бирига зид жавоблар ўртага ташланса, булардан фақатгина биттаси тўғри, қолганлари янглишдир. Ана шу ягона ва ўзгармас ҳақиқатни қандай топасан?

Бу саволнинг жавобига ўтишдан олдин ҳақиқатнинг топилишини қийинлаштирадиган сабаблар ҳақида бир оғиз сўз юритмоқчиман.

Булардан биринчиси, инсоннинг шахсий қаноати, нафсоний туйғулари, ўзининг қусурлари ва хусусий ҳаёти... Ҳақиқатда бадан хизматчи, руҳ эса хўжаини мақомидадир. Руҳини баданига хизмат қилдирган ва дунёга келиш ғояларини бир қисм нафсоний ҳисларда излаган инсоннинг ҳақни топиши қийинлашади.

Иккинчиси, оила ҳаёти... Оила куриш ва насли давом эттириш, ҳаётнинг бир қонуни ва бу дунё имтиҳонининг бир жабҳасидир. Бу ҳақиқатдан гафлатда қолиб, турмуш куришни энг буюк ғоя деб ўйлаган ва бутун хизматини ва ғайратини оила аъзоларининг тирикчилигига ёхуд уй ашёларининг тадорик ва танзимига сарфлаган инсон ҳақиқатни топишда анча машаққатга дуч келади.

Учинчиси, жамият ҳаёти... Ёдингда бўлса, ўтган мактубимда бу мавзуда баъзи нарсалар ёзган эдим. Унга шуларни ҳам илова этмоқчиман: мол-дунё, ун-вон, обрў, мансаб, мартаба каби дунё ҳаётининг жозибадор, дабдабали жиҳатларига ҳам бир лутф ва эҳсон сифатида ҳамда бир имтиҳон воситаси сифатида қаралиши керак (яъни, булар бирон кишига эҳсон этилган бўлса, албатта бир синов-имтиҳон учундир). Кеча хизматда бош-

қалар эди. Вазифаларини ҳаққирост адо этган-эتماганларидан имтиҳон қилиндилар. Энди эса хизматга биз чақирилдик.

Масалага бундай баҳо бермайдиган, мисол учун, бой бўлишни ҳаётнинг ҳақиқий ғояси ва дунёнинг яратилиш ҳикмати деб ҳисоблаган инсоннинг ҳақиқатни топиши жуда қийин бўлади.

Мавзуйимизнинг яна бир муҳим томони бор. Уни алоҳида таъкидлаб ўтмоқчиман.

Ҳақиқатни топиш бошқа, уни яшаш бошқадир. Бугун жамиятимизда фикр ва ишончлари ҳақ бўлгани ҳолда буни ҳаракат ва амалларида акс эттирмаётган бир гуруҳ кимсалар мавжуд. Бошлари ғовлаб кетган баъзи бечоралар уларга қараб: «Шуларнинг ишлари ҳақиқатми?» ёки «Булар кетаётган йўл ҳам тўғри бўлибдими?» каби гаплар қиладилар. Аслида, бу сўзлар асоссиздир. Ҳақиқат кимнинг қўлида бўлишидан қатъи назар ҳақиқатдир. У шахснинг бошқа қусур ва нуқсонлари эса айрича баҳоламоғи, иккиси бир-бирига қориштирилмаслиги керак.

Биз ичиди яшаётган жамиятда кўпчилик инсонлар моддани, манфаатни, тижоратни олдин кўрмоқда, ахлоқ ва фазилатни эса, анча орқароқда.

Ана шу бузуқ маънавий муҳит кўплаб одамга зарар берапти. Беморларни баҳона қилиб шифодан ранжиш ақлдан эмас.

Масалага бу жиҳатдан қарамайдиган одамлар қимматли вақтларини охири кўринмайдиган, фойдасиз мишмишлар, маъносиз гап-сўзлар билан зое қиладилар. Улар бу ҳолатлари билан нақд тижоратини ташлаб, бошқанинг зарари билан машғул бўлган ахлоқ савдогарларга ўхшайдилар. Бунинг охири эса, фақатгина хусрондир, надоматдир, пушаймонликдир.

Бу уч тўсиқни — нафсини, оила ва жамият ҳаётини оша билган инсон энг кенг доира бўлмиш коинотни ҳам тўғри баҳолайди, ҳар ҳодисани табиатга боғлаб, табиатда бўғилиб, чўкиб кетмайди. Бу охиригиси, бир жиҳатдан, аввалги уч тўсиқни ичига олади...

(Охири келгуси сонда)

ДИЁНАТ ТАРОЗИСИ БОР

Дарахт танасидаги қурт

Улкан қайрағоч ёз чилласида одамлару жониворларни аёвсиз жазирамадан, туйкус жалалардан ҳимоя қилиб, қишлоққа кўрк, улғворлик бағишлаб туради. Атрофдаги иқлимни мўътадиллаштиради. Қанча-қанча довулбўронлар, сел-тошқинлар, чақин-чақмоқлар дарахтнинг кучқувватини синаб кўришган. Эплай олишмаган. Дов қайрағочнинг қўли баланд келаверган.

Бурноғи йили дарахт танасидан уккининг кўзидай жойни тешиб, ичига қурт кириб кетди. Одамлар ё пайқамай қолишди, ёки пайқасалар-да қуртнинг кучини назарга илишмади. Орадан икки йилча ҳам ўтмади. Бундоқ қарасалар, тешикчаларнинг саноғи йўқ. Энди тўқ яшил баргларнинг ранги заъфарон. Илгари дарахт тагига тангадай офтоб тушмасди, бугун сояси олачалпоқ. Асрий тана пўстлоқсиз қолди, кўкламнинг кучсизгина шамоли танасининг ярмини айириб, йиқитди. Қуриган дарахтнинг хосияти бўлмади деб кесиб ташлашди.

Нима бўпти, демоқчимисиз? Шошилмай туринг. Қишлоғи-

мизда бир қария юздан ошиб, жонларини Ҳаққа топширдилар. Таъзиядан қайтаётган эркагу аёл бекатда автобус кутяпти. Бири сўз қотди:

— Ароқни зиён, зиён дейишади. Фирт бекорчи гап. Мана ҳаётий далил. Мархум умрларининг сўнгги кунларидаям “шайтон суви”дан ичишни канда қилмаганлар. Бир юз иккига кирибдилар. Удумга кўра, уч йил кўшиб, бир юз беш ёшга давра кўтаришди.

Ҳамма қотиб қолди. Таажжубли жойи шуки, мен мархумнинг ароқ ичишини сира эшитмаган эдим. Борди-ю, шундай бўлгандаям, кексаю ёш, эркагу аёл ўртасидаги бу “тарғибот” ғалати бўлди. Унинг устига, гапирган ёши бир жойга бориб қолган... аёл эди.

Кўпчилик бир-бири билан кўз уриштириб олди. Аёлнинг кимлигини, қаерданлигини суриштирган бўлишди. Мен ҳам танимадим, танишга қизиқмадим ҳам.

Жамият ҳам дарахтга ўхшайди. У ҳам эътиборга, парваришга муҳтож.. Ташқаридаги ғаним уни мағлуб этолмайди. Довул ҳам, чақмоқ ҳам. Аммо у қанчалик қудратли бўлмасин, бағрига кириб олган қурт олдида ожиз.

Мағрибсиз баҳс

У мархум ота-онасининг руҳига Қуръон ўқитди. Маҳалланинг обрўли кишиларидан улар ҳақидаги хотираларни эшитиш ҳижрон ўртаган қалбига бир оз таскин беришини орзулаб, кўни-кўшни, қариндош-уруғларни тўплади. Айтган одамларининг бари келди, кўнгли жойига тушди.

Келинчаги ҳам бор ҳунарини кўрсатди. Пишириқлар кўйилган дастурхон рисоладагидай. Аммо мархум ота-онаси маҳалла эъзозлаган одамлар бўлиб

ўтган бўлишса-да, негандир суҳбат мавзуи бошидан охиригача фақат хонаки, “сиёсий” шарҳлар бўлди. Дунё воқеалари, сиёсий арбобларнинг хатолари, уларнинг ўрнида бўлишса, нима қилишарди — гап фақат шулар ҳақида кечди. Кечгандаям баҳсмунозара жуда эҳтиросли тарзда кечди. Аммо буткул бефойда кетди, бирор жўяли, маънили гап чиқмади.

Меҳмонларнинг эмас, мезбоннинг кўзи соат қидириб қолди. Уни эсноқ тутгандай ҳам бўлди. Чунки унинг ниятлари бошқача эди...

Бозор

Гоҳо одам фарзандининг ҳаёт алғов-далғовларидан эсон-омон ўтиб олишини ўйлаб, унга ўз билганича, орттирган тажрибасига суяниб насиҳат қилади, йўл кўрсатади, яшаш усуллари-ни ўргатади.

Бирови дейди: “Ҳар ерда, ҳар қачон инсонийликни унутма, ҳалол, пок, диёнатли бўл, каттани катта, кичикни кичик бил, яхшиларга эргаш, кўпроқ уларнинг суҳбатида бўл, оила шаънига доғ туширма”.

Бошқаси дейди: “Ё заринг бўлсин, ё зўринг. Кимнинг дасту узун бўлса, ўшанинг парвонаси бўл. Пичоғи кесаётган “ака”нинг сўзлари ҳақиқат, адолат, диёнат. Бошқаники — сариқ чақа”.

Ҳаёт улкан бозорнинг ўзгинаси. Бу ерда танлаш имконияти бор. Ҳеч ким молини ёмон демайди. Биров бировнинг ақлига муҳтож эмас. Ҳар ким маъқулини танлаб олади. Аммо... Аммо диёнат тарозиси бор. Кимнинг йўли тўғри, кимники эгри, ким ҳақу ким ноҳақ экани ушбу тарозиди тортилсагина аён бўлади.

Мухтор СУЛТОНҚУЛОВ,
Чортоқ тумани